

Jezik Kanona mise u Parčičevu misalu (1893)

Jurčević, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:422521>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Sveučilišni preddiplomski studij jednopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Martina Jurčević

Jezik Kanona mise u *Parčičevu misalu* (1893)

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Milica Lukić

Sumentorica: dr. sc. Vera Blažević Krezić, poslijedoktorandica

Osijek, 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD	5
2. HRVATSKA <i>CYRILLOMETHODIANA</i> – ZNANSTVENA DISCIPLINA I POKRET.....	6
2.1. Društveno-politički kontekst <i>Cyrilomethodiane</i>	6
2.2. Glagoljaš i ćirilometodijanac Dragutin Antun Parčić.....	8
2.3. <i>Parčićev misal</i> (1893) – <i>trijumf slavenske filologije</i> i obnoviteljskih ćirilometodskih nastojanja.....	10
3. JEZIK KANONA MISE U <i>PARČIĆEVU MISALU</i> (1893).....	12
3.1. Imenice	12
3.1.1. Glavna promjena imenica muškoga i srednjega roda: <i>o-/jo</i> -osnove.....	12
3.1.2. Glavna promjena imenica ženskoga roda: <i>a-/ja</i> -osnove.....	15
3.1.3. <i>I</i> -promjena imenica muškoga i ženskoga roda.....	16
3.1.4. <i>U</i> -promjena imenica muškoga roda	17
3.1.5. <i>V</i> -promjena imenica ženskoga roda.....	18
3.1.6. Konsonantske promjene.....	19
3.2. Zamjenice	19
3.2.1. Lične zamjenice	19
3.2.2. Nelične zamjenice.....	21
3.3. Pridjevi.....	23
3.4. Brojevi	25
4. ZAKLJUČAK	25
5. PRILOZI.....	27
5.1. Naslovna stranica <i>Parčićeva misala</i> (1893)	27
5.2. Transliteracija Kanona mise u <i>Parčićevu misalu</i> (1893).....	28
6. IZVORI I LITERATURA.....	35
6.1. Izvori.....	35
6.2. Literatura	35

SAŽETAK

Rad se temelji na usustavljenim filološkim (vanjska i unutarnja povijest jezika) i kulturološkim činjenicama o hrvatskoj *Cyrrillomethodiani* kao znanstvenoj disciplini i pokretu oblikovanom na hrvatskom tlu u 19. stoljeću sa zadatkom jačanja te ponovnoga širenja kulta Svete Braće – Konstantina Ćirila i Metoda, ali i zbližavanja istočnih i zapadnih Slavena, točnije Istočne i Zapadne crkve. Definirajući zadatke hrvatske *Cyrrillomethodiane* zajedno sa svojim najbližim suradnikom – povjesničarom i filologom – Franjom Račkim, đakovački i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer potiče obnovu hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga kao jednu od mnogobrojnih zadaća hrvatske *Cyrrillomethodiane*. Među liturgijskim knjigama iz razdoblja druge polovice 19. stoljeća, vremena aktivnoga djelovanja hrvatske *Cyrrillomethodiane*, ističe se *Misal* objavljen 1893. godine, zapamćeniji kao *Parčićev misal* jer ga je uredio franjevac trećoredac Dragutin Antun Parčić. *Parčićev misal* iz 1893. godine jedini je misal u novijoj povijesti glagolizma pisan hrvatskim (novo)crkvenoslavenskim jezikom u okrilju Zapadne crkve. Cilj je ovoga rada prikazati, odnosno istražiti jezik Kanona mise u *Parčićevu misalu* na morfološkoj razini, pri čemu je stavljen naglasak na promjenjivim, (imenskim) riječima, potom pokazati koliko se Parčić koristio izvornom hrvatskom crkvenoslavenskom normom te koliko je *novina* preuzetih iz istočnoslaveniziranih (rusificiranih) liturgijskih knjiga kao i iz devetnaestostoljetnih (suvremenih) filoloških izdanja. Rezultati morfološke analize jezika, točnije imenskih riječi Kanona mise u *Parčićevu misalu* potvrđuju načela Parčićeve jezične koncepcije (načelo konzervativnosti i načelo funkcionalnosti), što znači da je Parčić pozorno birao oblike svojstvene različitim jezičnopovijesnim razdobljima (stcsl. razdoblje do kraja 11. stoljeća i hcsl. razdoblje do objave Brozićeva brevijara, 1561.) uz postojanje istočnih novocrkvenoslavenskih rješenja te jezična rješenja novijih crkvenoslavenskih gramatičkih i pravopisnih priručnika.

KLJUČNE RIJEČI: *Cyrrillomethodiana*, Josip Juraj Strossmayer, *Parčićev misal* (1893), hrvatski (novo)crkvenoslavenski jezik, morfološka analiza, imenske riječi

SUMMARY

The language of the Canon of the Mass in *Parčić' Missal* (1893)

This paper is based on condensed philological (on the history of language) and cultural facts about Croatian *Cyrrillomethodiana* as a scientific discipline and a movement formed on Croatian ground with the aim of strengthening and spreading a cult of Saint Brothers – Konstantin Ćiril and Metod, but also to bring together the Eastern and Western Slavs, to be precise the Eastern and Western church. Defining the aims of Croatian *Cyrrillomethodiana* together with his closest colleague – historian and philologist – Franjo Rački – with an aim to bring together the Eastern and Western Slavs for the benefit of church unity, the bishop of Đakovo and Srijem Josip Juraj Strossmayer encouraged the renewal of Croatianglagolitic liturgy books as one of many tasks of Croatian *Cyrrillomethodiana*. Among liturgy books from the second part of the 19 century, as a direct influence of Croatian *Cyrrillomethodiana*, *Missal*, which was proclaimed in 1893, is emphasized and remembered as *Parčić' missal* because it was arranged by Franciscan Dragutin Antun Parčić. *Parčić' missal* from 1893 is the only missal in the newer history of Glagolitic that is written on Croatian (new) church Slav language as a part of Western church, to be precise in the archbishopric of Bar. The purpose of this paper is to show, in fact to investigate the language of Canon service in *Parčić' missal* on the morphological level and the emphasis is given on changeable (noun) words, on how much Parčić used original Croatian church Slav pattern and how much he overtook novelties from the Eastern Slav liturgy books as well as from the contemporary philological editions from 19 century. The results of morphological language analysis, to be precise, nouns words from the Canon service in *Parčić' missal* affirmed the principles of Parčić language conception (the principle of conservation and functionality) which means that Parčić carefully chose forms which were characteristic for different periods of language history (the period from the end of 11 century and the period till the proclamation of Brozić breviary in 1561) with the existence of Eastern church Slav solutions and also language solutions of newer church Slav grammar and orthographic guidebook.

Key words: *Cyrrillomethodiana*, Josip Juraj Strossmayer, *Parčić' missal* (1893), Croatian Church Slav language, morphological analysis of noun words

1. UVOD

Rad će se baviti hrvatskom *Cyrrillomethodianom* kao znanstvenom disciplinom i pokretom djelatnima u 19. stoljeću, koji proizlaze iz širega društveno-političkoga konteksta, oslikavajući ga i odražavajući. Budući da je središnja tema rada usmjerena na jedan od najvažnijih zadataka hrvatske *Cyrrillomethodiane* – obnovu hrvatskoglagoljskih litugijskih knjiga – posebna će se pozornost svratiti na proces planiranja statusa i korpusa hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika u kojem je važnu ulogu imao hrvatski filolog – glagoljaš i ćirilometodijanac – Dragutin Antun Parčić. Nakon izdvojenih crtica iz života i filološke djelatnosti Dragutina Antuna Parčića, predstaviti će se njegovo „životno“ djelo, tzv. *trijumf slavenske filologije* i obnoviteljskih ćirilometodskih nastojanja 19. stoljeća, crkvenoslavenski *Misal* iz 1893. godine, koji je za tisak uredio i priredio Dragutin Antun Parčić. U središnjem poglavlju rada analizirati će se jezik Kanona mise u *Parčićevu misalu* na morfološkoj razini, odnosno istaknut će se oblici promjenjivih vrsta riječi, točnije imenskih riječi, pri čemu će se jezično stanje zatečeno u Kanonu mise usporediti s opisanom normom staro(crkveno)slavenskoga te hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika kao i s rezultatima dosadašnjih istraživanja jezika *Parčićeva misala*. Valja istaknuti kako je istraživanje utemeljeno na afirmativno oblikovanoj polazišnoj hipotezi o autoritativnim spomeničkim izvorima kojima se Parčić služio prilikom jezičnoga uređivanja tekstova *Misala* te se očekuje kako će rezultati provedene morfološke analize potvrditi polazišne pretpostavke o prirodi hrvatskoga novocrkvenoslavenskoga jezika usustavljene analizom relevantne i recentne (sekundarne) literature.

2. HRVATSKA *CYRILLOMETHODIANA* – ZNANSTVENA DISCIPLINA I POKRET

2.1. Društveno-politički kontekst *Cyrillomethodiane*

Kada je riječ o vremenu nastajanja¹ *Cyrillomethodiane* kao znanstvene discipline i pokreta, koja u 19. stoljeću zahtijeva ponovno širenje kulta Svete Braće, točnije njihove ostavštine bogoslužja na narodnom jeziku među svim slavenskim narodima te jedinstvenu Crkvu, Milica Lukić, u članku *Ususret novijoj povijesti glagolizma*, ističe „kako je to vrijeme prije svega obilježeno velikim ćirilometodskim obljetnicama: tisućnicom moravske misije 1863. godine, tisućnicom smrti Sv. Ćirila 1869. godine, tisućnicom enciklike pape Ivana VIII. *Industriae tuae* 1880. te tisućnicom smrti Sv. Metoda 1885.“ (Lukić, 2010: 82). Navedene su obljetnice bile ključne za povratak, odnosno obnovu staroslavenskoga bogoslužja na hrvatskom tlu potičući sjedinjenje dviju crkava – Istočne i Zapadne, prvotno jedinstvo svih Slavena, osobito jedinstvo južnih Slavena te jednaka prava s ostalim kršćanskim narodima Europe te samostalnost i ravnopravnost hrvatskoga naroda s ostalim narodima Habsburške Monarhije. Došavši na papinsku stolicu, novi papa Lav XIII. imao je zadatak baviti se svim navedenim problemima koji su tištili Slavene. Slavensko je povjerenje papi Lavu XIII. uvećano u povodu njegova čina proširivanja liturgijskoga čašćenja sv. Ćirila i Metoda na cijelu Katoličku crkvu² okružnicom *Grande munus* 1880. godine, „upravo tisuću godina poslije pisma Ivana VIII. moravskomu knezu Svatopluku u kojem se potvrđuje staroslavenska liturgija“ (Lukić, 2010: 82). U 19. stoljeću, kada Hrvatska biva politički nesamostalnom, pojačava se djelovanje na području znanosti i kulture, što znači da se 19. stoljeće definira kao vrijeme intenzivnoga razvoja filologije i historiografije. Te su discipline postale temeljem nacionalne nadgradnje. Budući da su svi Slaveni bili podređeni prvotno Austrijancima u tadašnjoj državnoj tvorevini Habsburškoj

¹ Valja razlikovati vrijeme *Cyrillomethodiane* u Europi od njezina aktivnoga vremena na hrvatskom tlu. Ivanka Petrović, u znanstvenom članku *Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane*, ističe kako su posljednja desetljeća 18. i prva desetljeća 19. stoljeća vrijeme u kojem se ćirilometodska znanost počinje razvijati u krilu povijesnih znanosti i slavenske filologije.

² Enciklikom je *Grande munus* papa Lav XIII. nastojao proširiti kult Svete Braće na cijelu Katoličku crkvu. U njoj citira papu Ivana VIII. prema poslanici *Industriae tuae*, upućenoj moravskomu knezu Svatopluku prije točno tisuću godina (29. lipnja 880.), a kojom se odobrava uporaba crkvenoslavenskoga jezika u rimskom bogoslužju. Papa Lav XIII. poziva se na još jednoga svojega prethodnika, točnije na pismo *Ex patorali munere* Benedikta XIV. od 15. kolovoza 1754. kojim se ozakonjuje ravnopravnost crkvenoslavenskoga i latinskoga jezika u bogoslužju. Na samom je kraju enciklike upućen poziv pravoslavnim crkvama na sjedinjenje s Katoličkom crkvom (Šanjek, 1993: 94-96; Reljanović, 2001: 361).

Monarhiji te Mađarima u kasnijoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, u njima se javlja ideja zajedničkoga djelovanja³ te je u tom trenutku ćirilometodska ideja ponovno postala iskoristivom. Biskup Josip Juraj Strossmayer obnavlja tu ideju uz potporu mnogih hrvatskih historiografa i filologa: Franje Račkoga, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Dragutina Antuna Parčića, Vatroslava Jagića, Frana Kurelca, Ivana Broza i drugih poznatih historiografa i filologa (Lukić, 2010: 84). Kada je riječ o zalaganju biskupa Strossmayera za širenje kulta Svete Braće, Andrija Šuljak u članku *Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština* tvrdi kako je Strossmayer isticao prosvjetiteljsku djelatnost Svete Braće smatrajući ih *začetnicima slavensko-kršćanske pismenosti i kulture*. „Kao posebno njihovo veliko djelo ističe uvođenje slavenskog jezika u liturgiju te prijevod sv. Pisma na staroslavenski jezik“ (Šuljak, 1994: 281). Uz biskupa Strossmayera i njegovo zalaganje za jedinstvenu Crkvu u Slavena te za uporabu crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji ističe se jedan važan povijesni događaj, a to je potpisan konkordat između Crne Gore i Svete Stolice 18. kolovoza 1886. godine, u čijem je ostvarenju, kako tvrdi Milica Lukić u članku *Šimun Milinović – bokokotorski biskup-glagoljaš i njegova uloga u oživljavanju ćirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća – Uvodna razmatranja*, ključnu ulogu uz biskupa Strossmayera odigrao i novoimenovani barski biskup Šimun Milinović. Prema odredbama toga ugovora za nekoliko je tisuća katolika u Barskoj biskupiji bilo uvedeno staroslavensko bogoslužje, a Propaganda je imala obvezu tiskati liturgijske knjige isključivo za Crnu Goru, i to isprva građanskom ćirilicom što je na sreću hrvatskih glagoljaša, nezadovoljna konkordatom, osujetila ruska diplomacija pa je odlučeno misal tiskati glagoljicom (Lukić, 2007: 143-153). Temelji su ćirilometodske ideje bili jezik i pismo, a to su potvrdili tadašnji slavisti Jozsef Pavel Šafařík i Jan Kollar ističući kako su Sveta Braća podarili svim Slavenima jezik i pismo. Međutim, najveća je prepreka Slavenima ka kulturnomu ujedinjenju bila crkvena razjedinjenost te je biskup Strossmayer, kao čelni ćirilometodijanac s Franjom Račkim, isticao pomirenje Slavena katolika i Slavena pravoslavaca⁴ jer su Sveta Braća apostoli jedinstva među Slavenima tvrdeći kako Slaveni nisu uzrokovali raskol, ali su ga najteže platili (Lukić, 2010: 85). Hrvatska se *Cyrillomethodiana* počela razvijati kao znanstvena disciplina u okviru povijesnih znanosti i slavenske filologije krajem 18. i početkom 19. stoljeća, a njezine je ciljeve Milica Lukić, u knjizi *Divanimo, dakle*

³ Lukić tvrdi kako je u Hrvatskoj „ta ideja bila izražena u tzv. ilirskom pokretu koji se pozivao na zajedničko ilirsko podrijetlo južnoslavenskih naroda“ (Lukić, 2010: 83). Kulturni je program ujedinjenja svih južnih Slavena *Ilirizam i kroatizam* Ljudevita Vukotinića uzorom književnomu i jezičnomu ujedinjenju južnoslavenskih naroda.

⁴ Strossmayerovu želju za pomirenjem Slavena katolika i Slavena pravoslavaca potvrđuje i Stjepan Damjanović, u knjizi *Jedanaest stoljeća nezaborava*, točnije u poglavlju *Ćirilometodska baština u prepisci Rački-Strossmayer*, ističući kako su Strossmayera, zbog želje za ujedinjenjem Slavena, „optuživali pojedini pravoslavni vladike, ali i pojedini katolički biskupi“ (Damjanović, 1991: 166-168).

postojimo, podijelila u četiri skupine: a) pomoć proširenja kulta Sv. Ćirila i Metoda, b) ubrzati povratak crkvenoslavenskoga jezika⁵ u liturgijsku upotrebu (i njegovo proširenje na čitav južnoslavenski prostor), c) poduprijeti slavensku uzajamnost, d) poduprijeti proces oblikovanja moderne nacije, e) poduprijeti proces izmirenja Istočne i Zapadne crkve (Lukić, 2014: 210-241).

2.2. Glagoljaš i ćirilometodijanac Dragutin Antun Parčić

U doba razvoja hrvatske *Cyrillomethodiane*, osim što je pojačano zanimanje za društveno-politička pitanja hrvatskoga i ostalih južnoslavenskih naroda, također je pojačano zanimanje za obnavljanje staroslavenske liturgije u njezinoj hrvatskoj inačici. Dragutin Antun Parčić⁶ marljivo je proučavao glagoljašku baštinu – najstarije sačuvane misale, brevijare, obredne knjige na temelju kojih stvara građu za objelodanjivanje glagoljskoga misala i ostalih liturgijskih knjiga. U jeku velikih ćirilometodskih obljetnica, hvaleći i braneći glagoljicu kao hrvatsku starinu i svetinju, Parčić tvrdi kako je nepotrebno da se glagoljica zamijeni ćirilicom i/ili latinicom, a isto je i s hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika koja je najbolje očuvala normu izvornoga staroslavenskoga jezika zasvjedočenoga u kanonskim tekstovima. Igor Gostl, u knjizi *Dragutin Antun Parčić*, ističe kako Parčić upozorava da će „nestati slavenske liturgije, a zajedno s njome i potrebe za slavenskim misalima“ (1998: 67) zbog

⁵ Prvotno se misli na hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika. Biskup Strossmayer i Franjo Rački su u Rimu 1859. pokušavali izboriti povratak hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u liturgiju i tiskanje novih (obnovljenih) liturgijskih knjiga, što su zahtjevi iz kojih je potekla misao o osnivanju Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga. Strossmayer je za članove Odbora imenovao uvažene profesore slaviste (M. Hatala i V. Jagić), predstavnike Jugoslavenske akademije, povjesničare i pripadnika Senjske, zatim Zagrebačke biskupije (Franjo Rački), te svećenike iz dalmatinskih biskupija, Zadarske i Splitske, koji su bili dobri poznavatelji glagoljice i slavenskoga bogoslužja (I. Berčić i M. Pavlinović). Rodonačelnici hrvatske ćirilometodske znanosti u spomenutoj promemoriji ističu i potrebu za oživljavanjem studija (staro)crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskim sjemeništima (Damjanović, 1991: 155-172; Šuljak, 2007: 168; Mrkonjić, 2008: 379-380; Lukić, Pilj-Tomić, 2010b: 81). Sveta Stolica odobrava tiskanje liturgijskih knjiga deset godina kasnije.

⁶ Dragutin Antun Parčić (Vrbnik, 26. V. 1832. – Rim, 25. XII. 1902.), promicatelj i proučavatelj glagoljske književnosti, jezikoslovac, filolog i leksikograf. Bio je, kako tvrdi Igor Gostl u knjizi *Dragutin Antun Parčić*, „čovjek učen, svestran i suvremen, praktičan i produktivan – praktičan renesansni duh, lučonoša koji posjedovao viziju, sposobnost organizacije i dar izvedbe“ (Gostl, 1998: 12). Parčićeva glagoljaško i filološko djelovanje započinje u Provinciji franjevac trećoredaca glagoljaša. S misijom je toga reda usklađena i Parčićeva glagoljsko-ćirilometodska djelatnost. Budući da je rodom iz Vrbnika na Krku, a Krk je jedno od najvećih središta hrvatskoga glagoljaštva, Parčić je bio zadužen za pripremu i obradu ulomaka iz vrbničkih misala prilikom uređivanja Berčićeva važnijega djela *Chrestomatia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico*, crkvenoslavenske čitanke, koja je 1859. tiskana u Pragu. Kasnije Parčić, na poticaj biskupa Strossmayera i Franje Račkoga odlazi u Rim i postaje kanonikom Zavoda sv. Jeronima. Otada pa sve do svoje smrti 1902. svoju snagu i sve svoje napore ugrađuje u velik posao pripremanja *Misala* za tisak, što znači da on punim pravom danas nosi pridjev *Parčićev*. Kao obaviješteniji Parčićevi životopisci i tumači njegova djelovanja istaknuli su se nakon *Daroslava* (1903) Stjepan Ivančić, Velimir Deželić, Vjekoslav Spinčić, Franjo Fancev, a osobito su poznati radovi Mihovila Bolonića (1965: 5-34; 1972: 413-433; 1981a: 36-51; 1981b: 29-42; 1982: 172-187), Josipa Leonarda Tandarića (1993: 78-84; 1993: 152-156), Antuna Josipa Solde (1990: 167-181), Matea Žagara (1996b, 2006), Milice Lukić (2012a) i Vere Blažević Krezić (2016).

oklijevanja pravorijeka znanosti. U siječnju 1893. godine, kao vrhunac Parčićeva glagoljaštva, objelodanjen je *Misal* u Poliglotnoj tiskari Svetoga zbora u Rimu, „lijepo čitljivim i oku ugodnim slovima“ (Gostl, 1998: 68). *Parčićev misal* jezikom se razlikovao od starijih slavenskih misala jer je u njemu zastupljena hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika od koje su se prethodna izdanja prilično udaljila te je zaslugom glagoljaša Parčića vraćena u hrvatske liturgijske knjige⁷.

Kada je riječ o Parčićevoj obnovi liturgijskih knjiga, Milica Lukić i Vera Blažević Krezić, u članku *Parčićeva koncepcija obnove staroslavenskih liturgijskih knjiga u XIX. stoljeću*, ističu kako je obnovom staroslavenskih liturgijskih knjiga Parčić imao za cilj „kodifikaciju novo(crkveno)slavenskoga jezika pri Rimu“ (Lukić – Blažević Krezić, 2015: 54) na temeljima (ili nakon) procesa istočnoslavenizacije liturgijskih knjiga, koristeći se i popudbinom koju je za sobom ostavilo razdoblje istočnocrkvenoslavenizacije hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga (u trima etapama tijekom 17. i 18. stoljeća). Prvu etapu obilježuje Rafael Levaković svojim *Azbukividnjakom slovinskim* (1629), a osobito *Misalom* (1631) i *Brevijarom* (1648). Drugu etapu predstavlja Ivan Paštrić koji svojom *sumom glagoljaštva* i liturgijskim izdanjima (*Brevijar* 1688, *Misal* 1705) promiče svijest o polariziranosti običajnog (narodnoga) jezika i književnoga crkvenoslavenskoga jezika, a uz to oblikuje priručnike, pomoćna liturgijska izdanja (tzv. jezična nadgradnja⁸). Treću etapu istočnoslavenizacije hrvatskih glagoljskih knjiga zastupaju Mateo Karaman i Matej Sović stvarajući koncepciju općeslavenskoga književnog jezika (*Misal* 1741, *Brevijar* 1791). Autorice zaključuju kako je moguće uspostaviti afirmativan odnos između istočnoslavenskoga (XVII. i XVIII. stoljeće) i hrvatskoga crkvenoslavenskoga (XIX. stoljeće) jezika, što potvrđuju jezična obilježja *Misala* iz 1893. godine kao i pomoćni (normativni, kodifikacijski) priručnici, koje je Parčić pripremao i izdavao krajem 19. stoljeća, uz temeljne liturgijske knjige (*Mali azbukvar* 1894, rukopisna staroslavenska gramatika⁹ i rječnik).

⁷ Ivan Berčić, Parčićev mentor i učitelj, prvi je počeo obnavljati hrvatsku redakciju „djelomično provodeći derusifikaciju na glasovnoj osnovici, a čuvajući rusificiranu grafiju i leksik u *Čitanci* (1859) i *Bukvaru* (1863)“ (Gostl, 1998: 70).

⁸ Jezičnu su nadgradnju činila „pravila čitanja i pisanja glagoljice te učenje književnog dijalekta, gramatička vježba u lekciji Novoga zavjeta te ilirski rječnik iz *brevijara* i *rutenskog* Novog zavjeta“ (Lukić, Blažević Krezić, 2015: 63).

⁹ Parčićeva je rukopisna gramatika crkvenoslavenskoga odnosno hrvatskocrkvenoslavenskoga jezika, kako ističu Lukić i Blažević Krezić, pregledna sinkronijska gramatika, koja ne ide daleko u opis dijakronije (Lukić, Blažević Krezić, 2015: 77) te se temelji samo na onim sastavnicama u općeslavenskom jeziku i njegovim redakcijskim podsustavima koji su ravnopravni, tj. povezani. Primjeri su u Parčićevoj rukopisnoj gramatici preuzeti iz hrvatskih redakcijskih spomenika te iz kanona staroslavenskih spisa (*Assemanijevo* i *Zografsko evanđelje*, *Suprasalski zbornik*).

2.3. *Parčičev misal* (1893) – trijumf slavenske filologije i obnoviteljskih ćirilometodskih nastojanja

Kada je riječ o jeziku *Parčičeva misala*, valja istaknuti kako se on uklapa u tzv. novocrkvenoslavensko jezično razdoblje koje, prema periodizaciji koju je ponudio Milan Mihaljević, započinje krajem 16. stoljeća, odnosno istočnoslavenskom (ruskom/moskovskom i maloruskom, rutenskom, ukrajiniziranom) recenzijom crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama. Moskovska i rutenska/ukrajinska/maloruska inačica podvode se pod termin istočni/ruski novocrkvenoslavenski jezik¹⁰, a uz njega postoje još najmanje dva tipa novocrkvenoslavenskoga jezika – hrvatski i češki (Čermák prema Blažević Krezić, 2016). Upravo se drugo novocrkvenoslavensko podrazdoblje odnosi na jezično-pismovnu obnovu hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u okviru ćirilometodske znanosti koje svoj vrhunac doživljava objelodanjivanjem *Misala* (1893), u hrvatskoj filološkoj znanosti poznatoga pod nazivom *Parčičev misal*. Josip Leonard Tandarić, u knjizi *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, definira početak obnove starocrkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije u bogoslužju radom profesora biblijskih znanosti i staroslavenskoga jezika u Zadru Ivana Berčića, koji je u prvom izdanju svoje *Čitanke* (1859) tiskao tekstove Staroga i Novoga zavjeta prema *Karamanovu misalu*, ali sa znatnim promjenama prema kojima bi „tekstovi trebali izgledati u obnovljenoj hrvatskoj redakciji, očišćenoj od rusizama“ (Tandarić, 1993: 80).¹¹ Tandarić tvrdi, kada su u pitanju oblici u *Parčičevu misalu*, kako nema velikih razlika između hrvatskocrkvenoslavenske i istočnocrkvenoslavenske norme, a ako i ima, dopustive su i u jednoj i u drugoj redakciji iako je Parčić bio sklon starijim oblicima kao i na fonološkoj razini (Tandarić, 1993: 82). Istraživanje Vere Blažević Krezić o jeziku *Parčičeva misala* (2016) pokazala je, kada je riječ o morfologiji, da jezik *Parčičeva misala* ne odstupa umnogome od polazišne norme. Osobitosti hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika vidljive na morfološkoj razini, kao i na grafemičkoj i leksičkoj razini analize, ukazuju na visok stupanj konzervativnosti u odnosu na starocrkvenoslavenske uzore (najveća usklađenost s *Assemanijevim evanđeljem*, 1865) te na hrvatske crkvenoslavenske tekstove. Riječ je o propuštanju redakcijskih morfoloških obilježja koja su zajednička hrv. jeziku i istočnomu novocsl. jeziku: npr. gramatički morf –*omu* u dativu jednine dugih oblika pridjeva (tvrda inačica), gramatički morf –*ta* za 2. i 3. lice jednine u glagola i dr. (Blažević Krezić, 2016: 396).

¹⁰ Prema Mihaljeviću moguće su čak tri podredakcije: ruska, ukrajinska i bjeloruska (Mihaljević, 2009: 286).

¹¹ Valja spomenuti i Parčičeve probne otiske koji su pripremljeni i izdani u tzv. rimskom razdoblju njegova ćirilometodskoga djelovanja (tijekom 1880-ih godina): 1) *Čin i Pravilo misi ošće že i molitvi pre i po mise iz Rimskago misala*, Rim 1881, 2) *Prilog' slovên'skim' ezikom' v' nem'že misi v' seob'čee cr'k've, za nêkaê mêsta i v' tretiem' činê sv. Fran'čiska služimie s'dr'žet' se*, Rim 1881 (Badurina, 1993: 155-182).

Stoga se može zaključiti kako je u procesu obnavljanja hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika Parčić postupao izbirljivo dobivajući „idealiziranu redakciju¹² hrvatske kulturne baštine“ (usp. Gostl, 1998: 79).

Dakle, važno je istaknuti kako je Tandarić započeo s istraživanjem jezika Kanona mise uspoređujući stanje zatečeno u *Parčićevu misalu* s jezikom istočnoslaveniziranoga *Karamanova misala*. Namjera mu je bila dokazati kako je Parčić bio dužan preuzimati Karamanova prijevodna rješenja, nastala prema autoritativnomu latinskomu misalskomu tekstu. S druge strane, morfološka je razina opisa odabrana zato što pokazuje najveću konzervativnost kada je riječ o staroslavenskoj i hrvatskoj crkvenoslavenskoj normi, a tekst Kanona mise nije podložan izmjenama u izvornim hrvatskim crkvenoslavenskim misalima 14. i 15. stoljeća (Mihaljević, 2012: 157). Uz Kanon mise najstandardniji je dio misala Temporal s mnogim čitanjima iz Sv. pisma. Jezični opis Kanona mise (*Par.* 241a-247b) iznesen u drugom dijelu rada trebao bi poduprijeti rezultate dosadašnjih istraživanja *Parčićeva misala* koja su uglavnom vođena perspektivom vanjske povijesti jezika (sociolingvistika, planiranje statusa i korpusa hrvatskoga novocsl. jezika) iako postoje i ona usmjerena na unutarjezična obilježja. Polazišne spoznaje ne zaobilaze načela konzervativnosti i funkcionalnosti Parčićeve jezične koncepcije, što bi analiza jezika Kanona mise također trebala potvrditi, osobito načelo konzervativnosti, bez obzira misli li se na konzervativno čuvanje obilježja staroslavenske norme, preuzimanje rješenja iz uzornih hrvatskokrkvenoslavenskih misala 14. i 15. stoljeća ili pak na jezično stanje podudarno s onim u *Karamanovu misalu*, koje posredno odražava vjernost latinskomu izvorniku.

¹² Kako u svojoj rukopisnoj gramatici crkvenoslavenskoga, točnije hrvatskokrkvenoslavenskoga jezika, tako je i u *Misalu* (1893) Parčić koristio kanon staroslavenskih spisa, posebice *Assemanijevo* (XI. stoljeće) i *Marijinsko evanđelje* (X. – XI. stoljeće) te rusificirani *Karamanov misal* iz 1741. godine radi poštivanja latinskoga teksta (Bonefačić, 1903: 24-25; Soldo, 1990: 181-182; Gostl, 1998: 79). Također, sam Parčić u Rimu 2. studenoga 1881. pisao je Vatroslavu Jagiću, najvažnijemu članu Odbora za uređivanje liturgijskih knjiga, o odabiru hcsl. jezika, o spomenicima koje je držao uzorima za jezično uređivanje *Misala* (prepoznavanja norme), o razlozima daljnjih konzultiranja *Karamanova misala* te o nadnacionlnom poslanju biranoga liturgijskoga jezika (Jagić, 1910: 297)

3. JEZIK KANONA MISE U PARČIĆEVU MISALU (1893)

3.1. Imenice

3.1.1. Glavna promjena imenica muškoga i srednjega roda: *o-jo-osnove*

Kada je riječ o imenicama muškoga roda glavne nepalatalne *o*-promjene (osnove) i glavne palatalne *jo*-promjene (osnove), važno je istaknuti da nominativ jednine imenica muškoga roda sadrži nulti gramatički morf jer, kako Jasna Vince ističe u gramatici *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, „štapić ili apostrof tek je grafički završetak riječi“ (Vince, 2014: 110). U glavnoj nepalatalnoj i palatalnoj deklinaciji izuzetno je važna kategorija animiteta¹³, koja je, kako ističe Vera Blažević Krezić u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, „ovjerena u stesl. jeziku već u XI. stoljeću, ali i dalje s velikim supostojanjem akuzativa za živo koji je podudaran s nominativom, a ne genitivom“ (Blažević Krezić, 2016: 262). U vokativu jednine imenica muškoga roda *jo*-promjene, koje završavaju na palatalni suglasnik *c*¹⁴ redovito se provodi prva (regresivna) palatalizacija (Vince, 2014: 112). Također su u hrvatskocrkvenoslavenskom jeziku, točnije u lokativu i instrumentalu jednine, potom u dativu, akuzativu i lokativu množine te u dativu i instrumentalu dvojine imenica muškoga roda vidljive fonološke opozicije. U *o*-promjeni, u lokativu jednine prevladava gramatički morf *-ê*, u instrumentalu jednine *-omь* kao i u dativu množine, potom je u akuzativu množine vidljiv morf *-i*, u lokativu množine *-êhь*, dok u dativu i instrumentalu dvojine prevladava gramatički morf *-oma*. S druge strane, u *jo*-promjeni, lokativ jednine sadrži gramatički morf *-i*, instrumental jednine *-emь* kao i dativ množine, u akuzativu je množine morf *-e*, zatim u lokativu množine gramatički morf *-ihь* te u dativu i instrumentalu dvojine morf *-ema* (Vince, 2014: 108-109).

Primjeri imenica muškoga roda glavne nepalatalne *o*-osnove (promjene) u Kanonu mise

– **N jd.**: Melhisedekъ (243b), Богъ (246b), kratъ (247a), mirъ (247b), sudъ (247b); **G jd.**: Boga (241b), Isu-Hȓsta (241b), Petra (241b), Pavla (241b), Iêkova (241b), Ivana (241b), Filipa (242a), Simuna (242a), Lina (242a), Klita (242a), Klimenta (242a), Siksta (242a), Kornêla (242a), Čubriêna (242a), Hȓsogona (242a), Domiêna (242a), zavêta (243a), hȓsta (243a), otroka (243b), Avela (243b), patriarha (243b), Avraama (243b), anjela (243b), mira (243b), svêta (243b), Duha (244b), grêha (246b); **D jd.**: Bogu (241b), kь Bogu (242b), Duhu (247b); **A jd.**: hlêbь (242b), na têlesьnikъ (242b), vь kupь¹⁵ (242b), glasъ (244a), ȓstь (246b), mirъ

¹³ Blažević Krezić upućuje također na istraživanja Ivana Jurčevića, koja su potvrdila kategoriju animiteta u otisnutim brevijarima gdje su oblici za stari akuzativ (A=N) vrlo rijetki, dok Josip Leonard Tandarić potvrđuje dominantnost starih akuzativa u ritualima XIV. i XV. stoljeća (Blažević Krezić, 2016: 262).

¹⁴ Palatalni suglasnik *c* nastao je trećom (progresivnom) palatalizacijom od iskonskoga *k* (Vince, 2014: 112).

¹⁵ U *Malom staroslavensko-hrvatskom rječniku* autora Stjepana Damjanovića i drugih autora cijela se sintagma *vь kupь* promatra kao načinski prilog prevodeći se kao *zajedno, skupa* (Damjanović i dr., 2009: 122).

(246b), въ животь (247a), подь glasъ (247a); **V jd.:** Воже (242a), Isu-Нгъсте (247a); **L jd.:** въ mirê (242a), въ съпнê (243b), въ нгъстê (244a); **I jd.:** Isu-Нгъстомъ (241a), съ рабомъ (241a), съ Episkopomъ (241a), obrazomъ (242b), нгъстомъ (243b), съ Ivanomъ (244a), Stêpanomъ (244a), Aleksandromъ (244a), Marcellinomъ (244a), Petromъ (244a), съ Pavlomъ (246b), прêдъ Sakramentomъ (247a), съ Bogomъ (247b), съ Duhomъ (247b); **N mn.:** rabi (243a); **G mn.:** apostolъ (241b), mučenikъ (241b), грêhovъ¹⁶ (243a), kratъ (243a), vêkovъ (244b), грêхъ (247b); **D mn.:** učenikomъ (242b), грêшъnikomъ (244a), рабомъ (244a), длъžnikomъ (245b), Apostolomъ (247a); **A mn.:** rabi (241b), въ vêki (244b), длъgi (245a), въ prazdъniki (245b), грêhi (247a); **I mn.:** nadъ prinosi (241a), съ pravovêrъniki (241a), съ mučeniki¹⁷ (244a).

Primjeri imenica muškoga roda glavne palatalne jo-osnove (promjene) u Kanonu mise –
N jd.: ierêi (241a), cênitelъ (244a); **G jd.:** Andrêê (241b), Bartolomêê (242a), Matêê (242a), Tadêê (242a), kaleža (242a); **D jd.:** къ Отъцу (242b), раѣцу (242b), ukazalъцу (242b); **A jd.:** Оѣтаръ (241a), kaležъ (242b), на Оѣтаръ (243b), cêditelъ (244a), pokoi (247a); **V jd.:** Отъче (241a), Агънчê¹⁸ (247a); **L jd.:** на Оѣтари (243b); **I jd.:** прêдъ Оѣtareмъ (241a), съ Matiemъ (244a), между kaležemъ (244b), съ Andrêemъ (246b), съ Отъcemъ (247b); **N mn.:** dêlateli (241a); **G mn.:** между ukazalъcъ (246b); **I dv.:** между ukazalъcema (242b), между раѣcema (242b).

Navedeni primjeri u Kanonu mise *Parčičeva misala* pokazuju konzervativnost glavne promjene *o-/jo-*osnova imenica muškoga roda, odnosno čuvanje izvorne srednjovjekovne hrvatskokrkvenoslavenske norme. Tu činjenicu dokazuje i Blažević Krezić usporedivši ostale odabrane dionice teksta *Parčičeva misala* uz Kanon mise: evanđeoski odlomci, psalmi i poslanice ističući kako se „najveća podudarnost u oblicima potvrđuje između Parčičeva misala i *Assemanova evangelistara* (Blažević Krezić, 2016: 266). Budući da je Parčić koristio i istočnoslavenizirani *Karamanov misal*, Blažević Krezić također tvrdi kako „Karamanovo rješenje samo po sebi za Parčića nikada nije presudno“ (Blažević Krezić, 2016: 266)¹⁹ ako je riječ o kategoriji animiteta, ističući kako Parčić za istu kategoriju animiteta koristi akuzativni

¹⁶ Stjepan Damjanović, u knjizi *Staroslavenski jezik*, ističe kako je još u staroslavenskim kanonskim tekstovima velik broj imenica *o-/jo-*osnove muškoga roda u genitivu i lokativu preuzimao gramatičke morfove imenica *u-*promjene (Damjanović, 2003: 79). Gornji primjer imenice *грêh-ovъ* za genitiv množine iz Kanona mise *Parčičeva misala* potvrđuje to pravilo.

¹⁷ Zbog stsl. /y/ > hsl. /i/ ne provodi se druga palatalizacija u instrumentalu množine. Inače, bez obzira na podrijetlo glasa /i/, poznato je da je mlađe hsl. spomenike zahvatila palatalizacija u instrumentalu množine češće nego u akuzativu množine (npr. *s bran'nici* iz Drugoga novljanskoga brevijara, kraj XV. st.) (Vince, 2014: 111).

¹⁸ U vokativu jednine imenica na *-c* (nastaloga trećom palatalizacijom) redovito se provodi palatalizacija ishodišnoga /k/ (Vince, 2014: 112).

¹⁹ *Par.* (obrečete) mladêпъcъ 16a, *Ass.* mladêпъcъ 172, *Mar.* mladenecъ 197, *Vat. Illir.* 4 mladênc' 9a, *P* mladênc(a) 12b, *Kar.* mladenca 16a, *Vajs* mladênac 16a.

oblik, koji je podudaran s genitivnim oblikom, samo ako takav oblik ne bilježe ostali izvori²⁰, izuzevši *Karamanov misal*. U genitivu je množine imenica glavne *o*-promjene uočena dvostrukost jer se nekim imenicama kao što su *grêhь* i *vêkь* pridodaje gramatički morf iz *u*-promjene imenica muškoga roda *-ovь* pa su u Kanonu mise *Parčičeva misala* u genitivu množine uočeni oblici *grêhovь* i *vêkovь*, dok se istodobno uz oblik *grêhovь* (*отъпуčenje grêhovь*, 243a) pojavljuje i oblik *grêhь* (*ne zri grêhь moiь*, 247b)²¹.

Što se tiče imenica srednjega roda glavne nepalatalne *o*- i palatalne *jo*-osnove, nema nikakvih različitosti, odnosno dvostrukosti jer se u Kanonu mise *Parčičeva misala* isključivo poštuje hrvatskokrkvenoslavenska norma. Vince ističe kako su „imenice srednjega roda s *o*-osnovom i *jo*-osnovom po svojoj sklonidbi najsličnije imenicama muškoga roda glavne promjene“ (Vince, 2014: 121). Razlikuju se samo po oblicima za noominativ, akuzativ i vokativ svih brojeva: u jednini je gramatički morf za tvrde osnove (*o*-osnova) *-o*, dok je za meke osnove (*jo*-osnova) *-e*, u množini je morf *-a* za *o*- i *jo*-osnovu te je u dvojini gramatički morf za tvrde osnove *-ê*, a za meke *-i*.

Primjeri imenica srednjega roda glavne nepalatalne *o*-osnove (promjene) u Kanonu mise

– **N jd.:** mêsto (244a), cêsarьstvo (245a); **G jd.:** оть čela (246b); **D jd.:** stadu (242a); **A jd.:** kolêno (243a), na množьstvo (244a), vь mêsto (247a); **L jd.:** vь edinьstvê (244b); **G mn.:** оть зьль (246b); **A mn.:** blaga (244a).

Primjeri imenica srednjega roda glavne palatalne *jo*-osnove (promjene) u Kanonu mise –

N jd.: neskvrьnъnie (241a), vьspominanie (241b), pêne (245b), sьmêšenie (247a), posvečenje (247a), osuždenie (247b); **G jd.:** hvaleniê (241b), sьpaseniê (241b), zdraviê (241b), оть osuždeniê (242a), zastupleniê (242a), umiveniê (242b), posvećeniê (243a), veličьstviê (243b), оть pričećeniê (243b), prohlaždeniê (244a), оть sьmućeniê (246b); **D jd.:** veličьstvijju (243a); **A jd.:** blagočьstie (241b), za izbavlenie (241b), za upьvanie (241b), črêzь dêenie (241b), prinošenje (242a), na posvečenje (242b), vь отьпуčenje (243a), vьskrsenie (243a), vьznesenie (243a), prêdь lice (243b), vь zastuplenie (247b); **I jd.:** licemь (243b), sь znameniemь (243b), nastavlениemь (244b), blagoslovlениemь (243b); **G mn.:** оть bezakonii (247b); **A mn.:** daniê (241a), utežaniê (244a), proćeniê (244a); **I mn.:** utežanii (242a)

²⁰ Blažević Krezić uključuje u usporednu analizu *Parčičeva misala*, među ostalima, *Assemanijevo* i *Marijinsko evanđelje*, *Vatikanski Illirico 4*, *Prvotisak misala*, *Vajsov misal* i dr.

²¹ Taj podatak navodi i Blažević Krezić (2016: 267) govoreći kao su sva istaknuta odstupanja, odnosno posebnosti kod imenica *o*-/*jo*-promjene u *Parčičevu misalu*, karakteristična za sve starocrkvenoslavenske, istočne novocrkvenoslavenske i hrvatske crkvenoslavenske spomenike.

3.1.2. Glavna promjena imenica ženskoga roda: *a-/ja-osnove*

Za glavnu je promjenu imenica ženskoga roda nepalatalne *a-* i palatalne *ja-*osnove u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika važno istaknuti da je razlika između tvrde i meke osnove dobro očuvana. Također u glavnoj promjeni imenica ženskoga roda, kao i u glavnoj promjeni imenica muškoga i ženskoga roda postoje fonološke opozicije između jedne i druge osnove. U glavnoj promjeni imenica ženskoga roda uočene su fonološke opozicije u genitivu jednine (*-i/-e*), dativu i lokativu jednine (*-ê/-i*), potom u instrumentalu jednine (*-oju/-eju*) te u nominativu, akuzativu i vokativu množine (*-i/-e*) i dvojine (*-ê/-i*). Blažević Krezić ističe u svojem istraživanju da je „razlika između mekih i tvrdih osnova dobro očuvana, iako je tvrdi gram. morf *-i* nekada zamijenjen mekim *-e* u G jd. (*žene, vode, vêre, pučine, rêke*), N mn. (*žene, dêve*), A mn. (*žene, knjige, svite*)²²“ (Blažević Krezić, 2016: 267), oduševljeno kako je riječ o utjecaju meke *ja-*osnove na tvrdu *a-*osnovu.

Primjeri imenica ženskoga roda glavne nepalatalne *a-*osnove (promjene) u Kanonu mise – N jd.: vêra (241b), taina (243a), slava (244a); **G jd.:** vêri (241a), dêvi (241b), Tomi (241b), Kuzmi (242a), službi (242a), cêlbi (247b); **D jd.:** dêvê (246b); **A jd.:** žrtvu (241b), muku (243a), trêbu (243b), glavu (244a), patênu (246b), vêru (247b), Molitvu (247b); **L jd.:** въ рucê (242b); **I jd.:** съ Papoju (241a), съ Varnavoju (244a), съ Pelicitoju (244a), съ Agatoju (244a), patênoju (246b); **G mn.:** cêdrotъ (244a); **A mn.:** žrtvi (241a), Molitvi (247a); **L mn.:** на Misahъ (247a); **I mn.:** molitvami (242a); **G dv.:** отъ ustъnu do ustъnu (244b); **A dv.:** рucê (241a); **I dv.:** rukama (241a).

Primjeri imenica ženskoga roda glavne palatalne *ja-*osnove (promjene) u Kanonu mise – N jd.: Čaša (243a), vola (245a); **G jd.:** Marie (241b), roditelъnice (241b), Oštie (242a), duše (247b); **D jd.:** Oštii (242b), Bogorodici (246b), Marii (246b); **A jd.:** Oštiju (242b), Čašu (243b), въ desъnicu (244a), podъ Oštiju (246b), cêsticu (246b), polovicu (246b); **L jd.:** въ въselenêi (241a), po večeri (242b), na zemli (245a), po voli (247b); **I jd.:** desъniceju (244a), съ Perpetueju (244a), съ Lucieju (244a), съ Agneju (244a), съ Cêcilieju (244a), съ Anastazieju (244a), съ Oštieju (244b), šuiceju (244b), lêviceju (246b), cêsticeju (247a), voleju (247b); **G mn.:** dušъ (241b); **A mn.:** rabine (241b).

Pronađeni primjeri imenica ženskoga roda glavne nepalatalne *a-* i palatalne *ja-*osnove (promjene) potvrđuju konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme, odnosno da Parčić njeguje u velikoj mjeri, kada je riječ o Kanonu mise, starocrkvenoslavensku tradiciju

²² Ta je teza u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića* Vere Blažević Krezić potvrđena istraživanjima Ivana Jurčevića i Josipa Leonarda Tandarića koji su uvidjeli kako se ta zamjena pojavljuje u neliturgijskim tekstovima, dok se u izvornim hrvatskocrkvenoslavenskim liturgijskim tekstovima pojavljuje samo u rubrikama (Blažević Krezić, 2016: 267).

razlikovanja glavne nepalatalne i palatalne promjene. Tu činjenicu dokazuje i Vera Blažević Krezić usporednom analizom odabranih tekstualnih dionica tvrdeći da se „na taj način potvrđuje konzervativno načelo njegove jezične koncepcije, a posve je očekivano da se najveći stupanj usklađenosti potvrđuje između *Assemanova evangelistara* u izdanju Račkoga i *Parčičeva misala*“ (Blažević Krezić, 2016: 269), ali i da su vidljive usklađenosti s hrvatskokrkvenoslavenskim spomenicima (*Vatikanski Illirico 4* i *Prvotisak*) i istočnoslaveniziranim *Karamanovim misalom* u Redu mise s Kanonom. Da se čuva hrvatska crkvenoslavenska norma, potvrđuje i provođenje druge palatalizacije u lokativu jednine uočene imenice *ruka* u navedenim primjerima imenica glavne nepalatalne promjene.

3.1.3. *I*-promjena imenica muškoga i ženskoga roda

I-promjena²³ imenica muškoga roda, kako ističe Blažević Krezić, „nadvladana je čuvanjem roda, a promjenom deklinacije (*o-/jo*-osnove) ili promjenom roda i čuvanjem promjene“ (Blažević Krezić, 2016: 270). U hrvatskom se crkvenoslavenskom jeziku uz gramatičke morfove *i*-promjene pojavljuju gramatički morfovi *o-/jo*-osnove, primjerice u imenici *putь* čiji genitiv dvojak *puti/puta* (Vince, 2014: 113). Imenica *gospodь* često je potvrđena u vokativu jednine *i*-promjene: *gospodi* u hrvatskoglagoljskim tekstovima, a imenice kojima se imenuju osobe čuvaju stari gramatički morf u nominativu množine *i*-promjene uz novi gramatički morf: *ljudie/ljudi*, *tatie/tati* (Vince, 2014: 115). U dativu množine *i*-promjene imenica muškoga roda utjecaj je glavne promjene manje zamjetan: *putemь*, *ljudemь*, *tatemь*. U lokativu je množine imenica muškoga roda *i*-promjene zamjetan utjecaj glavne promjene u hrvatskoglagoljskim tekstovima, primjerice *ljudehь* i *ljudehь*, koji je potvrđen i u instrumentalu množine: *ljudьmi* i *ljudi* (Vince, 2014: 117-118). Što se tiče pak imenica ženskoga roda *i*-promjene u hrvatskoglagoljskim tekstovima, važno je istaknuti kako navedena promjena, kao i u imenicama muškoga roda, podliježe utjecajima glavne promjene imenica ženskoga roda, primjerice u lokativu množine gdje se dobro čuva *e* umjesto starocrkvenoslavenskoga *jera*, pronalaze se i sljedeće kombinacije: *kos'tehь* i *gus'lihь* (Vince, 2014: 105) te se također umjesto staroga gramatičkoga morfa *-ьju* koristi noviji *-iju*.

Primjeri imenica muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise – G jd.: Gospoda²⁴ (243a); **V jd.:** Gospodi (242a, 244a); **I jd.:** Gospodemь (244a); **N mn.:** ljudie (243a); **D mn.:** ljudemь

²³ Damjanović ističe, kada je riječ o *i*-promjeni imenica muškoga i ženskoga roda, da su u praslavenskom jeziku neke imenice muškoga i ženskoga roda imale *tematsko i* te je takvo *i* bilo vrlo kratko. U općeslavenskom je književnom jeziku *kratko i* glasovnom promjenom prijelaza kvantitativnih u kvalitativne razlike postao *-ь* (Damjanović, 2003: 82).

²⁴ U navedenom je primjeru preuzet gramatički morf iz glavne *o-/jo*-promjene imenica muškoga roda.

(243a). **Primjeri imenica ženskoga roda *i*-promjene u Kanonu mise – N jd.:** чьсть (244b); **G jd.:** отъ nepriêzni (245b); **A jd.:** въ pametъ (243a), въ napastъ (245b); **I jd.:** pomoćiju (242a), blagodêtiju (243b), milostiju (246b), съмрътiju (247b); **D mn.:** къ ргъсемъ (246b), zapovêdemъ (247b); **A mn.:** čeladi (242a), žizni (243b), въ ргъси (247a); **I mn.:** među ргъсьми²⁵ (244b), zapovêďmi (244b); **A dv.:** oči (242b).

Primjeri imenica muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise *Parčičeva misala* pokazuju kako glavna promjena imenica muškoga roda utječe u pojedinim padežima, kao što su genitiv i instrumental jednine, na paradigmu *i*-promjene, dok u pojedinim padežima, kao što su vokativ jednine te nominativ i dativ množine, prevladava hrvatska crkvenoslavenska norma te bi se moglo reći kako u imenicama muškoga roda *i*-promjene u Kanonu mise *Parčičeva misala* prevladava dvostrukost. Dok u imenicama muškoga roda prevladavaju usporedna različita rješenja, odnosno dvostrukost, u imenicama ženskoga roda prevladava jasna konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme, što dokazuje i Blažević Krezić u svim analiziranim predlošcima jer se „očituje visok stupanj usklađenosti sa stcsl. kanonom, osobito kada konkretno rješenje korespondira s hcsl. rješenjem (npr. *zavisti radi*), a *Karamanov misal* pomaže ondje gdje hcsl. spomenici bilježe promjene koje nisu u skladu s konzervativnom Parčičevom koncepcijom (I mn. *съ дрѣколѣми*)“ (Blažević Krezić, 2016: 272).

3.1.4. *U*-promjena imenica muškoga roda

Kako je *i*-promjena imenica muškoga roda zahvaćena glavnom promjenom imenica muškoga roda tako je i *u*-promjena²⁶ zahvaćena u pojedinim padežima, primjerice u genitivu jednine: *vola, meda* (Vince, 2014: 113). U akuzativu jednine živost se izriče genitivnim oblikom glavne promjene, primjerice *sina svoego edinočedoga* te je instrumental jednine, kako ističe Vince, „već otprije izjednačen s *o*-promjenom“ (Vince, 2014: 114). Genitiv je množine *u*-promjene sačuvan te je vidljiv znatan utjecaj imenice *u*-promjene na ostale imenice muškoga roda. Za akuzativ je množine u hrvatskologoljskim tekstovima potvrđen stari gramatički morf uz morf, koji je jednak nominativu: *domove, domi* (Vince, 2014: 117).

²⁵ Riječ je o imenici *pluralia tantum*.

²⁶ *U*-deklinacija dobila je naziv prema *tematskomu morfemu u*, koji je bio kratak te je svojim prijelazom kvantitativnih u kvalitativne razlike postao ъ (Damjanović, 2003: 85).

Primjeri imenica muškoga roda *u*-promjene u Kanonu mise – N jd.: полъ (246b); **G jd.:** Sina²⁷ (242a), вгъху (242b), отъ полу (246b); **V jd.:** Sinu (247b); **I jd.:** Sinомъ (246b); **G mn.:** отъ даровъ²⁸ (243a); **A mn.:** dari (243b).

Navedeni primjeri imenica muškoga roda *u*-promjene pokazuju kako su Parčiću pomogli hrvatskoglagoljski tekstovi u pisanju jer su uočene sličnosti na istim mjestima, odnosno u istim padežima, primjerice u genitivu jednine gdje se imenica *sinъ*, koja izričito pripada *u*-promjeni, deklinira kao imenica glavne promjene, dok u instrumentalu jednine Parčić bilježi općeslavensku vokalizaciju jakoga jora prema stesl. *synъmъ*. S druge strane, potvrđen je i sačuvan u paradigmi gramatički morf *-ovъ* u genitivu jednine označavajući konzervativnost hrvatske crkvenoslavenske norme i prodirući u glavnu promjenu imenica muškoga roda. Konzervativnost je vidljiva i u akuzativu množine, u kojem je zastupljen stari gramatički morf *-i*²⁹ nastao od starocrkvenoslavenskoga *jerija*.

3.1.5. V-promjena imenica ženskoga roda

Kada je riječ o *v*-promjeni imenica ženskoga roda u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, onda je važno istaknuti kako je paradigma *v*-promjene dobro očuvana iako prodiru oblici glavne promjene i *i*-promjene imenica ženskoga roda. Tu tvrdnju potvrđuje i Jasna Vince tvrdeći da je „nominativ jednine *v*-promjene padež s najviše oblika: *crêki*, *crêkavъ*, *crêkvi* i *crêkva*“ (Vince, 2014: 106). Ono što također čini posebnost *v*-promjene u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku jest genitiv jednine koji ima tri mogućnosti: *crêkve*, *crêkvê*, *crêkvi*. U akuzativu jednine uočena je vokalizacija poluglasa, primjerice *tikavъ*, *crêkavъ*, *ljubavъ* uz supostojanje starijih (nevokaliziranih) oblika. Instrumental jednine preuzet je iz *i*-osnove: *-iju* koji je „supostojao uz starocrkvenoslavenski oblik *-ьjъ* blago pretežući pred gramatičkim morfolom *-oju* glavne promjene: *ljubviju*, *krъviju*, *materiju*“ (Vince, 2014: 107).

Primjeri imenica ženskoga roda *v*-promjene u Kanonu mise – N jd.: КГВВъ (242a); **G jd.:** КГВѣ (243a), СГБКѣѣ (247b); **A jd.:** за СГБКѣВВъ (241a), КГВВъ (243b); **I jd.:** КГВѣiju (247b). Uočeni primjeri imenica *v*-promjene iz Kanona mise u *Parčićevu misalu* pokazuju konzervativnost hrvatskocrkvenoslavenske, ali i istočnocrkvenoslavenske norme na najvišoj razini kada je u pitanju genitiv jednine, a akuzativ jednine ima najarhaičniji oblik iz

²⁷ Riječ je o utjecaju glavne promjene *o*-osnova na imenicu *u*-promjene.

²⁸ Imenica *darъ* pripada glavnoj promjeni, ali često dobiva nastavke *u*-osnova, napose u genitivu i lokativu. Lokativ imenice *darъ* glasi *darê* i *daru* (Damjanović, 2003: 79).

²⁹ Blažević Krezić ističe da „Parčić ponekad dodatno naglašava konzervativnost odabirom gram. morfa *u*-osnova gdje ostali misali ujednačeno pokazuju utjecaj glavnih *o*-osnova“ (Blažević Krezić, 2016: 274).

starocrkvenoslavenske paradigme jer se još čuva poluglas, odnosno nije vokaliziran kao u drugim hrvatskoglagoljskim liturgijskim tekstovima.

3.1.6. Konsonantske promjene

Imenice muškoga i srednjega roda *n*-promjene većinom čuvaju naslijeđene oblike iz starocrkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj redakciji starocrkvenoslavenskoga jezika. To najbolje potvrđuju primjeri imenica muškoga i srednjega roda *n*-promjene u Kanonu mise *Parčičeva misala*, koji sadrže oblike iz starocrkvenoslavenskoga jezika: **N jd.:** дѣнь (242a), име (245a); **A mn.:** дѣни (242a), въ дѣни (245b). Međutim, imenice srednjega roda *s*-promjene u Kanonu mise *Parčičeva misala* pokazuju otvorenost utjecajima glavne promjene imenica srednjega roda u genitivu, dativu i instrumentalu jednine, ali i konzervativnost hrvatskokrkvenoslavenske norme kosih padeža u množini.

Primjeri imenica srednjega roda s-promjene u Kanonu mise – N jd.: Тѣло (242a); **G jd.:** Тѣла (242b); **D jd.:** къ nebu (241a); **A jd.:** Тѣло (242b); **L jd.:** на небеси³⁰ (245a); **I jd.:** Тѣломъ (247b); **A mn.:** slovesa (242b), на небеса (243a); **L mn.:** на небесеһъ (245b).

Vera Blažević Krezić, u doktorskom radu *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, potvrđuje također kako manje-više sve imenice konsonantskih promjena u tekstovima poprimaju oblike iz paradigme glavne promjene imenica muškoga i srednjega roda referirajući se na istraživače hrvatskoglagoljskih brevijara, Tandarića i Jurčevića, koji dokazuju postupan prelazak imenica konsonantskih promjena u glavnu promjenu imenica muškoga i srednjega roda. Potom zaključuje kako su „I jd., D i L mn. konsonantskih deklinacija uvijek zabilježeni s vokaliziranim jerom (-e) prema stcsl. praksi, ali prema istočnoj novocsl. i hosl. normi“, što je i uočeno u primjerima Kanona mise te da su „u jedninskoj paradigmi imenica *s*-deklinacije učestali utjecaji *o*-osnova (Blažević Krezić, 2016: 277).

3.2. Zamjenice

3.2.1. Lične zamjenice

Kada je riječ o ličnim zamjenicama u hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika, Milan Mihaljević, u knjizi *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, tvrdi da se „lične zamjenice zovu ličnim zamjenicama jer izražavaju kategoriju lica, a u hrvatskokrkvenoslavenskom jeziku postoje tri lica“ (Mihaljević, 2014: 133). U ličene se zamjenice kao deklinacijski razred svrstavaju samo

³⁰ Kod *s*-deklinacije u lokativu jednine očekivali bismo gramatički morf *-e* (Damjanović, 2003: 87). Međutim, Parčić se priklanja pomlađenoj hrvatskokrkvenoslavenskoj i istočnoj novocrkvenoslavenskoj normi u kojima se lokativ jednine svih konsonantskih deklinacija javlja s gramatičkim morfom *-i*, u čemu se razaznaje utjecaj *i*-promjene (*v tēlesi, o imeni, o sinemi*) (Tandarić, 1993: 99; Jurčević, 2002).

zamjenice prvoga i drugoga lica: *az, ti, vĕ, vi, mi, vi*³¹. Također se u lične zamjenice ubraja i povratna zamjenica *sebe* „zbog svoje istosti sklonidbe sa zamjenicom drugoga lica jednine *ti*“ (Mihaljević, 2014: 133). Supletivizam se javlja u prvom licu kao i u ostalim slavenskim i indoeuropskim jezicima. Hrvatskokrkvenoslavenski oblici ličnih zamjenica razlikuju se od starocrkvenoslavenskih oblika u sljedećim fonološkim promjenama: 1) gubljenje slabih jerova na kraju riječi te u dativu, lokativu i instrumentalu prvoga lica jednine, 2) zamjena *y* za *i* u nominativu i vokativu drugoga lica jednine, u nominativu i akuzativu prvoga lica jednine te u nominativu, akuzativu i vokativu drugoga lica množine te 3) gubljenje nosnih samoglasnika *ę* u korist *e* te *ǫ* u korist *u* u akuzativu i instrumentalu prvoga i drugoga lica jednine te povratne zamjenice.

Primjeri prvoga lica lične zamjenice u Kanonu mise – N jd.: азъ nedostoĕnъ (247b); **D jd.:** ne budi мьнĕ (247b), da prospĕтъ мьнĕ (247b); **A jd.:** izbavi me (247b), сътвори me (247b); **N mn.:** mi rabi (243a), i mi отърицаемъ (245a); **D mn.:** da namъ budеть (242a), namъ že ubo грĕшникомъ (244a), podaeši namъ (244a), daždъ namъ (245a), i отъпусти namъ (245a), budi namъ (247a), darui namъ (247a); **A mn.:** nasъ izbaviti (242a), прĕдъварише ni (243b), ne vavedi nasъ (245a), izbavi nasъ (245b), izbavi ni (246b), pomilui nasъ (247a).

Primjeri drugoga lica lične zamjenice u Kanonu mise – D jd.: къ тебĕ Bogu Отъцу (242b), тебĕ hvali (242b); **A jd.:** Tebe ubo molimъ (241a), molimъ te (242a); **V jd.:** ti Bože (242a); **I jd.:** мигъ съ тобою (247b); **D mn.:** ostavljaju vamъ (247b), daju vamъ (247b); **A mn.:** za vi (243a); **I mn.:** мигъ budi съ vami (247a).

Primjeri povratne zamjenice u Kanonu mise – D jd.: povelu si prinesti (243b); **A jd.:** za sebe (241b), ogradimъ se (242a).

Uočeni primjeri ličnih zamjenica u Kanonu mise *Parčičeva misala* pokazuju očuvanu konzervativnost naslijeđenu starocrkvenoslavenskim deklinacijama ličnih zamjenica. Arhaičnost ličnih zamjenica potvrđuje prvo lice lične zamjenice *azъ* u Kanonu mise *Parčičeva misala* dok, kako tvrdi Mihaljević, u liturgijskim hrvatskologoljskim rukopisima supostoje oblici *azъ* i *ja* (Mihaljević, 2014: 134). Također su potvrđene hrvatskokrkvenoslavenske fonološke promjene. U Kanonu mise *Parčičeva misala* supostoje kratki oblici ličnih zamjenica kao i u starocrkvenoslavenskim tekstovima te dugi oblici, koji su zastupljeniji u istočnoslaveniziranim izdanjima. T u tvrdnju dokazuje i Blažević Krezić usporednom analizom *Parčičeva misala* i odabranih starocrkvenoslavenskih, istočnih novocrkvenoslavenskih te hrvatskih crkvenoslavenskih predložaka ističući da „tako u *Parčičevu misalu* u akuzativu ličnih

³¹ Sve lične zamjenice, izuzev povratne zamjenice, izražavaju kategoriju broja različitim oblicima za jedninu, množinu i dvojninu.

zamjenica pretežu kratki oblici *me, te* pred genitivnim oblicima *mene, tebe*“ te „gdje usklađenost s *Karamanovim misalom* obvezuje, Parčić je od navedenoga odstupio usklađujući se s Karamanom, što se vidi na primjeru dugoga akuzativa povratne zamjenice u Kanonu mise“ (Blažević Krezić, 2016: 282).

3.2.2. Nelične zamjenice

Nelične se zamjenice razlikuju od ličnih zamjenica po tom što imaju gramatičku kategoriju roda, ali nemaju gramatičku kategoriju lica kao lične zamjenice³². U neličnim zamjenicama nije postojan supletivizam osnova kao kod ličnih zamjenica, odnosno „oblici se svih brojeva tvore od iste osnove“ (Mihaljević, 2014: 138). Nelične se zamjenice dijele u dvije podskupine: tvrdu (nepalatalnu), koju čine zamjenice kod kojih je ispred gramatičkoga morfa tvrdi (nepalatalni) suglasnik te meku (palatalnu), koju čine zamjenice kod kojih je ispred gramatičkoga morfa meki (palatalni) suglasnik. Tvrdoj inačici neličnih zamjenica pripadaju sljedeće zamjenice: *ovъ, ova, ovo; takъ, taka, tako; jakъ, jaka, jako; samъ, sama, samo* i dr. te zamjениčki pridjevi: *kolikъ, kolika, koliko; tolikъ, tolika, toliko; selikъ, selika, seliko* i dr. (Mihaljević, 2014: 138). Mekoј inačici neličnih zamjenica pripadaju zamjenice: *i(že), ja(že), je(že); moi, moja, moje; tvoi, tvoja, tvoe; svoi, svoja, svoje; našъ, naša, naše; vašъ, vaša, vaše* i upitna zamjenica *čii, čija, čije* (Mihaljević, 2014: 141). Svoju je posebnost u deklinaciji zadržala neodređena (zbirna) zamjenica *vasъ, vsa, vse*, koja se u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku deklinira mješovito, kao i u starocrkvenoslavenskom jeziku. **Primjeri posvoјnih zamjenica i povratno-posvoјne zamjenice u Kanonu mise – N jd. m.r.:** ierêi tvoi (243b); **G jd. m.r.:** Boga i Gospoda našego (241b), Sina tvoego (242a), otroka svoego (243b), patriarha našego (243b), anđela svoego (243b); **D jd. m.r.:** Bogu Oтъcu svoemu (242b); **A jd. m.r.:** na Oлтаръ tvoi (243b), hlêbъ našъ (245a), mirъ moi (247b); **V jd. m.r.:** Oтъче našъ (245a); **L jd. m.r.:** въ svoemъ mirê (242a); **I jd. m.r.:** Isu-Hръstomъ Sinomъ tvoimъ (241a), Gospodemъ našimъ (241a), съ rabomъ tvoimъ (241a), съ Pajoju našimъ (241a), съ Episkopomъ našimъ (241a), съ duhomъ tvoimъ (247a); **N mn. m.r.:** rabi tvoi (243a), ljudie tvoi (243a); **G mn. m.r.:** apostolъ i mučeniкъ tvoihъ (241b), Svetihъ tvoihъ (242a), oтъ tvoihъ darovъ (243a), grêhъ moiъ (247b); **D mn. m.r.:** učeniكومъ svoimъ (242b), grêšnikomъ rabomъ tvoimъ (244a), dlъžnikomъ našimъ (245a), Apostolomъ svoimъ (247a); **A mn. m.r.:** rabi svoe (241b), dъni naše (244a), dlъgi naše (245a); **I mn. m.r.:** съ tvoimi apostoli i mučeniki (244a) // **N jd. s.r.:** Têlo moe (242b), ime tvoe (245a), cêsarъstvo

³² Ne slažu se svi autori s Mihaljevićem. Prema nekim autorima lične zamjenice ukazuju na kategoriju lica (upućivačka/forička funkcija), ali ne posjeduju same tu kategoriju. Zato ti autori ističu kako je npr. *azъ* lična zamjenica „za prvo lice“, a ne „u prvom licu“ (Marković, 2013: 322-323).

tvoe (245a); **G jd. s.r.:** zdraviê svoego (241b), zastupleniê tvoego (242a), veličьstviê tvoego (243b), Têla tvoego (247b); **D jd. s.r.:** veličьstviju tvoemu (243a); **G mn. s.r.:** oть tvoihъ daêniî (243a), bezakonii moiъ (247b) // **N jd. ž.r.:** volê tvoê (245a); **G jd. ž.r.:** služьbi našee (242a), čeladi tvoee (242a), Kръve moee (243a); **A jd. ž.r.:** za Сръкьвь твою (241a), въ мою pamеть (243a); **L jd. ž.r.:** po voli svoei (247b); **I jd. ž.r.:** Кръвию svoeju (247b), tvoeju milostiju (247b); **A dv. ž.r.:** въ rucê svoi (242b).

Primjeri pokaznih zamjenica u službi ličnih za treće lice u Kanonu mise – G jd. m.r.: znamenuetъ vrъhu ego (kaležъ) (242b); **L jd. m.r.:** na nêмъ³³ položenama (Oльтагъ) (241a) // **G mn. s.r.:** aće ihъ imatъ (slovesa) (242a) // **G jd. ž.r.:** piite izъ nee (Čaša) (242b); **A jd. ž.r.:** prêlomitъ ju po srêdê (Oštia) (246b).

Primjeri pokaznih zamjenica (tvrda i meka inačica) u Kanonu mise – G jd. m.r.: oть sego (hlêбъ) (242b), togožde hrъsta Sina (243a); **L jd. m.r.:** po tomъ (244a), въ tomъ (244b); **I jd. m.r.:** têмъžde Hrъstomъ (242a), têмъ, Gosподi (244a), têмъ i съ têмъ (244b), têмъžde Gosподemъ (246b); **A mn. m.r.:** sie dari (241a) // **N jd. s.r.:** se estъ Têlo moe (242b), se bo estъ Čaša (243a), se съмêšenie i posvećenie (247a); **G jd. s.r.:** oть sego pričečeniê (243b); **A jd. s.r.:** se prinošenie (242a), eže prinošenie (242a); **A mn. s.r.:** si daniê (241a) // **A jd. ž.r.:** siju žrtvu (241b), siju Čašu (242b), tužde česticu (247a); **I jd. ž.r.:** tojužde česticeju (247a); **A mn. ž.r.:** sie žrtvi (241a), za ti umръšee (244a).

Primjeri odnosnih i neodređenih zamjenica sa zamjениčkim pridjevima u Kanonu mise – N jd. m.r.: iže dьнь (242a), samъ себе (243b), Oтьče našъ, iže esi... (245a), poъ, iže estъ... (246b), iže съ toboju živetъ (246b), Gosподi, Isu-Hръste, iže oživotvorilъ esi (247b), iže živeši съ Bogomъ (247b); **I jd. m.r.:** imъže въsa si, Gosподi (244a); **N mn. m.r.:** primête i piite izъ nee въsi (242b), pomeni oće, rabi i rabine svoe, I. i I. iže prêdъvariše (243b); **G mn. m.r.:** ihъže tebê vêra znaema estъ (241b), i въsêhъ Svetihъ tvoihъ (242a), da въ въsêhъ zastupleniê tvoego (242a), a въ kupъ vrъhu въsêhъ (242a), въ kihъ съдруženie našъ (244a); **A mn. m.r.:** i въse okръсть stoečee (241b), i za въse svoe (241b); **I mn. m.r.:** съ въsêmi pravovêrьniki (241a), i съ въsêmi Svetimi tvoimi (244a) // **G jd. s.r.:** oть въsakogo съмуčeniê (246b) // **N jd. ž.r.:** taina vêri: êže za vi (243a), въsaka čьсть i slava (244b); **G jd. ž.r.:** нь i въsee čeladi tvoee (242a); **L jd. ž.r.:** въ въsêi въselenêi (241a).

Svi navedeni primjeri neličnih zamjenica potvrđuju kako je Parčić u *Misalu* očuvao konzervativnost jednim dijelom starocrkvenoslavenske, a drugim dijelom hrvatskokrkvenoslavenske norme s istočnom novocrkvenoslavenskom normom, odnosno

³³ Pokazna je zamjenica u službi lične, za razliku od gornjega primjera u genitivu, koji ima posvojno značenje.

hrvatskom (novo)crkvenoslavenskom normom. Starocrkvenoslavensku normu potvrđuje instrumental jednine muškoga roda pokazne zamjenice *tb* gdje prevladava gramatički morf – *ѣmb*, dok je u liturgijskim hrvatskoglagoljskim tekstovima zastupljen gramatički morf – *imb*, što znači da u instrumentalu jednine neličnih zamjenica s tvrdom osnovom tvrda paradigma ustupa mjesto mekoj paradigmi. Da *Parčičev misal* pokazuje konzervativnost u paradigmi neličnih zamjenica, dokazuje i Vera Blažević Krezić naglašavajući kako je „konzervativnost u deklinaciji neličnih zamjenica ovjerena visokim stupnjem podudarnosti Parčičevih primjera i primjera iz stosl. izvora (Ass.³⁴, Mar., Ps. Sin.) uz *Šišatovački apostol*“ (Blažević Krezić, 2016: 286). Hrvatska je (novo)crkvenoslavenska norma uočena u Kanonu mise *Parčičeva misala* deklinacijom zamjeničkih pridjeva, koja poprima pridjevsku deklinaciju, a takva je deklinacija potvrđena u *Karamanovu misalu*. Moglo bi se reći kako je u deklinaciji neličnih zamjenica vidljiv velik utjecaj starocrkvenoslavenske i izvorne hrvatske crkvenoslavenske norme.

3.3. Pridjevi

Pridjevi su imenske promjenjive riječi, koje mijenjaju rod, broj i padež, pritom nemajući rod, nego se njima izražava rod imenice. To znači da jedan pridjev ima za sva tri roda, primjerice *malъ* – *mala* – *malo* te navedenu pojavu Sandra Požar, u knjizi *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, naziva mocijom (Požar, 2014: 151). U hrvatskom se crkvenoslavenskom jeziku dekliniraju prema dvama deklinacijskim tipovima. Prvi je deklinacijski tip imenički tip, dok je drugi pridjevsko-zamjenički tip. Razlika je između starocrkvenoslavenske pridjevske deklinacije i hrvatske crkvenoslavenske pridjevske deklinacije što se u hrvatskoj crkvenoslavenskoj deklinaciji prvi pridjevni dio složenoga pridjeva uopće ne sklanja pa se njihova složenost ni ne uočava te se zato takvi oblici nazivaju dugima, a nekadašnji jednostavni oblici kratkima. Pridjevi se u kratkoj deklinaciji sklanjaju, ovisno o tvrdoj ili mekoj osnovi, *o-/jo-*promjenom i *a-/ja-*promjenom. U Kanonu mise *Parčičeva misala* zastupljeni su kratki i dugi oblici pridjeva. **Primjeri kratkih oblika pridjeva u Kanonu mise** – **N jd. m.r.:** азъ nedostoѣнь (247b); **A jd. m.r.:** sveti hlѣbъ (243a-b); **N mn. m.r.:** budemъ svobodъni i besъpečalъni (246b); **A mn. m.r.:** въ prazdъniki prosti (245b) // **A jd. s.r.:** Тѣло Нръstovo (244a) // **A jd. ž.r.:** за Сръквъ твоју католичъску (241a), сiju државъну чашу (242b); **I jd. ž.r.:** voleju отъчеју (247b); **A mn. ž.r.:** вѣчьnie žizni (243b).

Primjeri dugih oblika pridjeva u Kanonu mise – **N jd. m.r.:** velik ierѣi (243b); **G jd. m.r.:** novago i вѣчьnago zavѣta (243a), pravedъnago Avela (243b), svetago anđela (243b), Duha

³⁴ Blažević Krezić ukazuje najveću sličnost s kanonskim spomenicima u deklinaciji neličnih zamjenica, osobito s *Assemanovim evangelistom* u izdanju Račkoga (Blažević Krezić, 2016: 292).

svetago (244b), Boga živago (247b); **D jd. m.r.:** věčьnomu Bogu, živomu i istinьnomu (241b), Duhu svetomu³⁵ (247b); **A jd. m.r.:** na visoki Oлтарь (243b), hlěbь vьsedьni (245a), srědьni pьrstь (246b), vь životь věčьni (247a), pokoi věčьni (247a); **V jd. m.r.:** Agньče boži (247a); **I jd. m.r.:** podobьnimь obrazomь (242b), Bogomь, Oтьcemь i Duhomь svetimь (247b); **N mn. m.r.:** ljudie tvoi svetii (243a); **G mn. m.r.:** blaženihь apostolь i mučeniкь (241b), Svetihь tvoihь (242a); **A mn. m.r.:** za vi i za mnogie (243a), vь dьni ferialьskie (245b); **I mn. m.r.:** sь vьsěmi Svetimi (246b) // **G jd. s.r.:** oть věčьnago osuždeniě (242a), věčьnago sьraseniě (243b), božьstvenago veličьstviě (243b), oть oлтарьnago pričečeniě (243b); **D jd. s.r.:** drъžavьnomu veličьstviju (243a); **A jd. s.r.:** slavnoe vьznesenie (243a); **I jd. s.r.:** milostivimь i vedrenimь licemь (243b), blagoslovlениemь nebeskimь (243b), božestvenimь nastavlениemь (244b), svetosvetimь Tělomь (247b) // **G jd. ž.r.:** katoličьskie že i apostolьskie věri (241a), slavьnie děvi Marie (241b), žizni věčьnie (243b); **D jd. ž.r.:** poklonitь se Oštii posvečeniě (242b); blaženěi i slavьněi děvě Bogorodici Marii (246b); **A jd. ž.r.:** za Sьkьkvь tvoju svetuju (241a), blaženuju muku (243a), svetuju žьtvu (243b), neporočьnuju trěbu (243b); **L jd. ž.r.:** vь desьněi rucě, vь lěvěi (rucě) (246b); **I jd. ž.r.:** zapovědьmi sьrasitelьnimi (244b); **A mn. ž.r.:** sie svetie žьtvu (241a); **A dv. ž.r.:** vь svetěi i čьstьněi rucě (246b).

Uočeni primjeri u Kanonu mise *Parčičeva misala* dokazali su konzervativnost hrvatske novocrkvenoslavenske norme u objema deklinacijama svih padeža. Da je ponovno uočena konzervativna hrvatskokrkvenoslavenska norma, potvrđuju fonološke promjene: *ę* u *e* u akuzativu množine ženskoga roda dugoga oblika pridjeva te stezanje u nominativu i vokativu jednine dugih oblika pridjeva muškoga roda. Međutim, u Kanonu mise *Parčičeva misala* uočen je i arhaični oblik dugoga oblika pridjeva muškoga roda: *ljudie tvoi svetii* u kojem nije došlo do stezanja, što znači da je Parčić kombinirao starocrkvenoslavenske i hrvatskokrkvenoslavenske oblike. Konzervativnost³⁶ dokazuje i Vera Blažević Krezić komparativnom analizom naglašavajući kako je potvrđena Parčičeva pažljivost odabirom rješenja te uravnoteženost izmjenjivanja rješenja starocrkvenoslavenske norme kada to jednako dopuštaju hrvatskokrkvenoslavenski i istočno(novo)crkvenoslavenski varijeteti (Blažević Krezić, 2016: 299).

³⁵ Očituje se za hrvatski crkvenoslavenski, ali i istočni novocrkvenoslavenski jezik karakterističan utjecaj zamjeničke deklinacije u dativu jednine muškoga i srednjega roda pridjeva, gdje je gramatički morf tvrde zamjeničke deklinacije potpuno prevladao nad nekadašnjim *-umu* (Požar, 2014: 169).

³⁶ U prilog konzervativnosti jezika *Parčičeva misala* idu očuvani posvojni pridjevi (na *-sk-* i *-j-*) u kratkome obliku prema stesl. normi: Par. *Sinь člověčь* 130a (Blažević Krezić, 2016: 299).

3.4. Brojevi

U starocrkvenoslavenskom, hrvatskokrkvenoslavenskom i istočno(novo)crkvenoslavenskom jeziku brojevi su, tvrdi Vince, „najčešće zapisani riječima ili slovnim brojkama“ (Vince, 2014: 189). Brojevi se, prema ulozi, dijele na glavne (kardinalne) i na redne (ordinalne) brojeve, kojima se pridodaju umnožni (multiplikativni) i dijelni (distributivni) izrazi, a po sastavu se dijele na jednostavne (neizvedene, osnovne) i na izvedene. Od glavnih je brojeva u Kanonu mise *Parčičeva misala* uočen broj *dva/dvê*, odnosno *oba/obe* u primjeru instrumentala dvojine: *obêma rukama* (242a), koji je realiziran hrvatskokrkvenoslavenskom normom jer se deklinira kao zamjenica, što potvrđuje njegov gramatički morf *-êma*, koji dolazi iz tvrde paradigme neličnih zamjenicama slažući se u rodu, broju (samo dvojina) i padežu. S druge strane, redni brojevi, oblikom pridjevi tvoreni od glavnih u hrvatskokrkvenoslavenskim tekstovima, imaju kraće i duže oblike kao i u Kanonu mise *Parčičeva misala*, što dokazuju primjeri: A jd. ž.r.: *druguju polovicu* (246b) i N jd. m.r.: *treti kratъ* (247a) u kojima prevladavaju duži oblici čija je deklinacija usklađena s konzervativnošću hrvatskokrkvenoslavenske norme.

4. ZAKLJUČAK

Osim što je hrvatska *Cyrrillomethodiana* imala zadaće poput proširenja kulta Svete Braće, podupiranja slavenske uzajamnosti, oblikovanja moderne nacije i izmirenja Istočne i Zapadne crkve, hrvatska je ćirilometodska znanost također imala zadatak ubrzanja procesa obnove liturgijskih staroslavenskih knjiga i korištenja crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji. Dragutin Antun Parčić bio je hrvatski glagoljaš i ćirilometodijanac, koji je prihvatio zadaću obnove hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga, odnosno konstruiranje povratka hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika u bogoslužje. Htio je usustaviti jezik *Misala* iz 1893. godine prema pravilima koja je propisivala Kongregacija za širenje vjere. Rezultati istraživanja morfološke analize jezika (imenskih riječi) Kanona mise u *Parčičevu misalu* ipak potvrđuju kako se obnova hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika ne nastavlja izravno na završetak prirodnoga razvoja hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u 16. stoljeću (*Brozićev brevijar*, 1561), nego je riječ o autorskoj jezičnoj koncepciji, koja u hrvatski novocrkvenoslavenski jezik 19. stoljeća ugrađuje jezična obilježja hrvatske crkvenoslavenske norme 12. i 13. stoljeća, a uz njih i ona koja odlikuju revidiranu (pomlađenu) hrvatsku crkvenoslavensku normu od 14. do 16. stoljeća (*Vat. Illir. 4, Prvotisak*). Parčić se nije smio oglušiti ni o rješenja koja su u hrvatskoglagoljske liturgijske knjige stigla s razdobljem istočnoslavenizacije, ponajprije zbog činjenice da je

Karamanov misal bio usklađen s latinskim izvornikom i odobren od Svete Stolice. Naposljetku, ništa manje važni nisu ni utjecaji suvremenoga hrvatskoga jezika i devetnaestostoljetnih izdanja zagrebačke filološke škole, kojima biva podržano i ostvareno načelo razumljivosti nasuprot isticanomu načelu konzervativnosti (što osobito pokazuje leksik *Parčićeva misala*), kao ni konstruirana (autorska) rješenja, koja oslikavaju znanstvene dosege slavistike 19. stoljeća i Parčićevu upoznatost s njima.

5. PRILOZI

5.1. Naslovna stranica *Parčičeva misala* (1893)

5.2. Transliteracija Kanona mise u *Parčićevu misalu* (1893)

PRAVILO	
MISI	
	
Ierêi rasprostrъ, vъzdvigъ i	Vъspominanie živimъ
sъtiskъ rucê, vъzvedъ oči kъ nebu, i abie sьklopъ i, priklonъ se nizьko	P Omeni, Gosподi, rabi i ra- bine svoe I. i I. Sьtisъ-
prêdъ Oлтаремъ, rukama na nemъ položenama, glagoletъ:	netъ rucê, pomolitъ se nê- koliko za têhъ za nihъže
T EBE ubo, vъsemilo- stivi Oтьče, Isu- Hъstomъ Sinomъ tvoimъ Gosподemъ našimъ, priležno	moliti namênilъ estъ: po tomъ rasprostrъ rucê poslê- duetъ: I vъse okъstъ stoe- êee, ihъže tebê vêra znaema est, i vêdomo blagočъstie,
molimъ, i prosimъ, cêluetъ	za neže tebê prinosimъ, ili
Oлтаръ, da prietъna imêeši, i blagosloviši, sьtisnetъ	iže tebê prinosetъ siju žъ- tvu hvaleniê, za sebe, i za
rucê, i znamenuetъ trikratъ	vъse svoe: za izbavlenie
nadъ prinosi, si ✠ daniê, sie	dušъ svoihъ, za upъvanie sь-
✠ dari, sie ✠ svetie žъtvi	paseniê i zdraviê svoego;
neskvъnъnie, rasprostrъ rucê	tebê že vъzdajutъ obêti
poslêduetъ: ргъvêe, eže te- bê prinosimъ za Cъkъvъ tvoju	svoe vêčъnomu Bogu, živo- mu i istinъnomu.
svetuju katoličъsku: juže	Črêzъ dêenie.
umiriti, hraniti, sьediniti	P Ričečtajuče se, i pametъ
i stroiti izvoli vъ vъsêi	čъtuče, ргъvêe slavъnie
vъselenêi: куръno sь rabomъ	vъsegda dêvi Marie, rodi-
svoimъ Papoju našimъ I. i Epi- skopomъ našimъ I. i sь vъsêmi	telъnice Boga i Gosпода na- šego Isu-Hъsta: nъ i bla-
pravovêrъniki, katoličъskie	ženihъ apostolъ i mučenikъ
že i apostolъskie vêri dê- lateli.	tvoihъ, Petra i Pavla, An- drêê, Iêkova, Ivana, Tomi,
Missale Rom.-Slav.	31

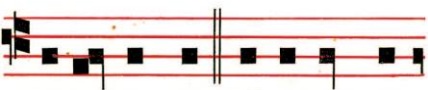
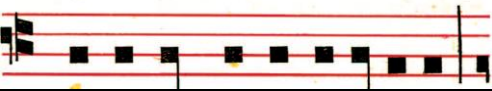
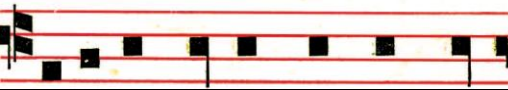

242 Pravilo Misi	
·242·	
Iêkova, Pilipa, Bartolo- mêê, Matêê, Simuna i Tad- dêê: Lina, Klita, Klimen-	prietъ hlêbъ vъ svetêi i čъstnêi rucê svoi: vъz- dvignetъ oči kъ nebu, i vъz-

ta, Siksta, Kornêla, Ćubriê-	vedь oĭi na nebo, kь tebê Vo-
na, Lovrenca, Hrgьsogona, Iva-	gu Otcu svoemu vьsemogu-
na i Pavla, Kuzmi i Domiêna:	ĉumu, tebê hvali vьzadavь,
i vьsêhь Svetihь tvoihь; ihь-	znamenuetь vrgьhu Oštie, bla-
že utežanii i molitvami po-	go ✠ slovi, prêlomi, i dastь
daždь, da vь vьsêhь za-	uĉenikomь svoimь, glagole:
stupleniê tvoego ogradimь	Primête i êdite otъ sego
se pomoĉiju. Sьtisnetь rucê.	vьsi.
Têmbъde Hrgьstomь Gospodemь	Drъže obêma rukama Oštiju me-
našimь. Amenъ.	ždu ukazalьcema i palьcema,
Drъže rucê prostьrâtê nadь pri-	privêĉaetь slovesa posveĉeniê
nosi, glagoletь:	vь tai, bistro, i vьnimatelьno
S E ubo prinošenie služьbi	vrgьhu Oštie, a vь kupь vrgьhu vь-
našee, nь i vьsee ĉeladi	sêhь, aĉe ihь veĉe imatь na po-
tvoee, molimь te Gospodi, da	sveĉenie:
ugodьno primeši: dьni že naše	SE BO ESTЬ TÊLO MOE.
vь svoemь mirê ustroiši, i	Provêĉavь slovesa posveĉeniê
otъ vêĉьnago osuždeniê našь	abie prêklonь kolêno poklonitь se
izbaviti, i kь izbranihь svo-	Oštii posveĉenêi: vьstanetь, po-
ihь povelishi stadu priĉi-	kažetь ljudemь, položitь na tê-
sliti. Sьtisnetь rucê. Hrgь-	lesьnikь, raki poklonitь se: i ne
stomь Gospodemь našimь. A-	rastavletь palьcu i ukazalь-
menъ.	cu, tьkьmo egda osežati imatь
E Že prinošenie ti, Bože, vь	Oštiju, daže do umiveniê grъ-
vьsêhь, molimь te, zname-	stiv.
nuetь trikratъ nadь prinosi,	Tьгда otkrivь kaležь, gla-
blago ✠ slovlени, pripi ✠ sa-	goletь:
no, utvrъ ✠ ždeno, slovesьno,	P Odobьnimь obrazomь po ve-
i blagoprietьno sьtvoriti iz-	ĉeri, obêma rukama pri-
voliši: znamenuetь edinoju	metь kaležь, priem i siju drъ-
vrgьhu Oštie, a edinoju vrgьhu	žavьnu Ćašu vь svetêi, i
kaleža, da namь Tê ✠ lo, i	ĉьstnêi rucê svoi: takož-
Krъ ✠ vь budetь vьzljuble-	de tebê hvali vьzdavь
nago Sina tvoego Gospoda	lêvoju drъže kaležь, desь-
našego Isu-Hrgьsta.	niceju znamenuetь vrgьhu ego,
I Že dьnъ prêžde neže po-	✠ blagoslovi, i dastь uĉe-
strada, vьzmetь Oštiju,	nikomь svoimь, glagole: Pri-
	mête i piite izь nee vьsi.

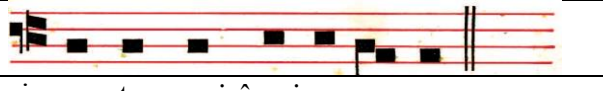

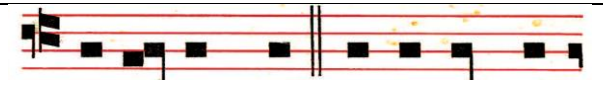

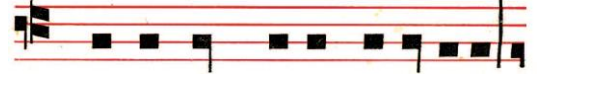
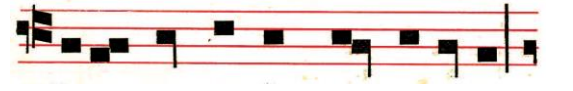

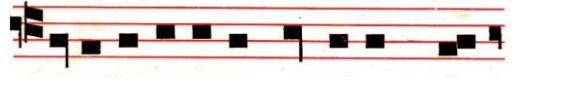

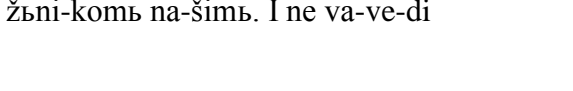

·243·	Pravilo misi	
243		
Provêĉaetь slovesa posveĉe-	ti žizni vêĉьnie, i Ćašu ✠	
niê vrgьhu kaleža, vьnimatelьno,	vêĉьnago sьpaseniê.	
sьvьkupьno, i vь tai, drъže i malo	Rasprostьr rucê poslêduetь:	
vьzdvignutь.	N	A naže milostivimь i ve-

SE BO ESTЬ ČAŠA KRЪVE		drenimь licemь vьzrêti
MOEE, NOVAGO I VĚČьNAGO		izvoli: i ptrietyna imêti
ZAVĚTA: TAINA VĚRI: ĚŽE		êkože prietyni imêti izvo-
ZA VI I ZA MNOGIE IZ-		lilь esi dari otroka svoego
LIETЬ SE VЬ OTЬPUCĚNIE		pravedьnago Avela, i žgtvu
GRĚHOVЬ.		patriarha našego Avraama, i
Provêcavь slovesa posveçeniê,		juže tebe prinese veliki ierêi
položitь kaležь na têlesьnikь,		tvoi Melhisedekь, svetuju
i glagole vь tai:		žgtvu, neproçьnuju trêbu.
Si eliko kratь tvoriti bude-		Nizьki rognutь, sьtisnutama
te, vь moju pametь sьtvorite.		rukama, na Oьtari položenama,
Prêkloň kolêno poklonitь se,		glagoletь:
vьstanetь, pokažetь ljudemь, po-	P	Riležьno te molimь, vьse-
ložitь, pokrietь, i raki poklek-		mogi Bože: povelì si pri-
netь. Po tomь rasprostь rucê		nesti rukama svetago anь-
glagoletь:		ĵela tvoego na visoki Oь-
O Tь nudêže i pametujuçe,		tarь tvoi, prêdь lice božь-
Gospodi, mi rabi tvoi, nь		stvenago veličьstviê tvoe-
i ljudie tvoi svetii, togo-		go: da eliko açe, cêluetь
žde hrъsta Sina tvoego Go-		Oьtarь, otь sego oьtarьna-
spoda našego toli blaže-		go priçeçeniê svetosvetoe
nuju muku, takozdeže i otь		Sina tvoego, sьtisnetь rucê,
prêispodьnihь vьskrъsenie, nь		i znamenuetь edinoju vьghu kale-
i na nebesa slavьnoe vьzne-		ža, Tê ✠ Io, i Kгь ✠ vь vь-
senie: prinosimь drъžavьno-		sprimetь nebeskimь i blagodê-
mu veličьstviuju tvoemu otь		tiju naplьnimь se. Sьtisnetь
tvoiь darovь, i daèniì, sь-		rucê. Têmьžde hrъstomь Go-
tisnetь rucê, i znamenuetь		Spodemь našimь. Amenь.
trikratь vьghu Oštie, i vьgh-	Vьspominanie živimь.	
hu kaleža kurьno, žgtvu ✠	P	Omeni oçe, Gospodi, rabi,
çistu, žgtvu ✠ svetu, žgh-		i rabine svoe I. i I. iže
tvu ✠ neporoçьnu, znamenuetь		prêdьvariše ni sь znameniemь
edinoju vьghu Oštie, i edinoju		vêri, i sьretь vь sьně mira.
vьghu kaleža: hlêbь ✠ sve-		

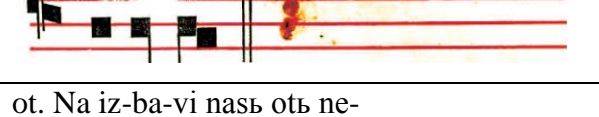

244	Pravilo Misi	
·244·		
Sьtisnetь rucê, pomolitь se nê-		drъže šuiceju kaležь: znamenuetь
koliko za ti umrъšee, za neže		Oštieu trikratь otь ustьnu do
namênilь estь moliti, po tomь		ustьnu kaleža, glagole:
rasprostь rucê poslêduetь:		Tê ✠ mь, i sь tê ✠ mi, i vь
Têmь, Gospodi, i vьsêmь vь		to ✠ mь, dvakratь znamenu-
hrъstê poçivajuçimь, mêsto		etь meždu kaležemь i mež-

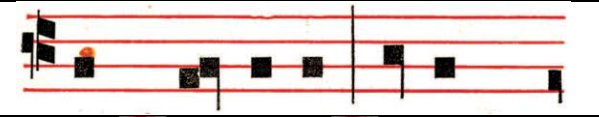

prohlaždeniê, svêta i mi-	du rġsŷmi, estŷ tebê Bogu
ra, da dasi, molimŷ. Sŷtis-	Отѣцу ✠ вѣсемогуѣуму, вѣ
нетŷ рucê, i prigŷнетŷ gla-	edimŷtvê Duha ✠ svetago,
vu. Têmtŷžde hrġstomŷ Go-	poudvigŷ malo kaleŷŷ sŷ
podemŷ našimŷ. Amenŷ.	Oŷtieju, ġsŷi: vŷsaka čŷstŷ
Desŷniceju udaritŷ se vŷ rġsŷi,	i slava
poudvigŷ malo glasŷ, glagole:	Položitŷ Oŷtiju, pokrietŷ ka-
N Амŷ že ubo ġrêŷŷnikomŷ ġa-	leŷŷ, pokleknetŷ, vŷstanetŷ i
bomŷ tvoimŷ na mnoŷŷstvo	glagoleŷ rojučŷ ili čŷtučŷ.
čedrotŷ tvoihŷ urŷvajučemŷ,	
čestŷ eteru, i sŷdruŷenie	
dati izvoli, sŷ tvoimi sve-	
timŷi apostoli i mučeniki: sŷ	Va vŷse vê-ki vê-kovŷ. A-menŷ
Ivanomŷ, Stêranomŷ, Matiemŷ,	Sŷtisnetŷ rucê
Varnavoju, Ignaciemŷ, Alek-	
sandromŷ, Marcellinomŷ, Pe-	
tromŷ, Pelicinoju, Perpe-	
tueju, Agatoju, Lucieju, A-	Po-mo-limŷ se. Za-po-vêdŷ-mi
gneju, Cêcilieju, Anastazieju,	
i sŷ vŷsêmi Svetimi tvoimi:	
vŷ kihŷ sŷdruŷenie našŷ, ne	
cênitelŷ uteŷaniê, nŷ ġroče-	sŷra-si-telŷ-ni-mi na-u-če-ni
niê, molimŷ te, čedritelŷ pri-	
mi. Sŷtisnetŷ rucê. Hrġstomŷ	
Gospodemŷ našimŷ.	
I Mŷže vŷsa si, Gospodŷ,	i bo-že-stve-nimŷ na-sta-vle-
vŷsegda blaga tvorŷiŷi,	
znamenuetŷ trikratŷ vġhu	
Oŷtie, i vġhu kaleŷa kuryŷno,	
glagole, sve ✠ tiŷi, ŷi ✠ vi-	ni-emŷ vŷo-bra-ŷe-ni, smê-emŷ
ŷi, blago ✠ slovlaeŷi i po-	
daeŷi namŷ.	
Отŷkrietŷ kaleŷŷ, pokleknetŷ, vŷzŷ-	
metŷ Têlo Hrġstovo vŷ desŷnicu,	gla-go-la-ti:

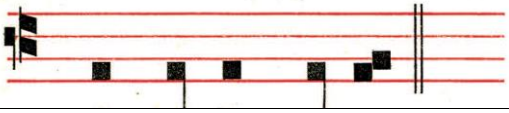
·245·	Pravilo Misi
245	
Rasprostretŷ rucê	
	
	naŷŷ vŷ na-pastŷ. ot. Na iz-ba-
Отŷ-če naŷŷ, i-ŷe e-si na ne-be-	

	
sehъ: Sve-ti se i-me tvo-e:	vi nasъ oтъ ne-pri-ê-zni. Ierêi vъ tai гъci: Амень.
	Poslêdujuêee rênie гъci vъ Prazdъniki prosti, i vъ dъni fe- rialъskie, i na Misahъ za Umръsee.
Pri-di cê-sarъ-stvo tvo-e: Bu-	
di vo-la tvo-ê, ê-ko na ne-be-	Va vъse vê-ki vê-kovъ. ot. A-menъ
	
si, i na zem-li. Hlêbъ našъ	Po-mo-limъ se. Za-ro-vêdъ-mi
	
vъse-denъ-ni daždъ namъ de-nesъ:	sъpa-si-TELъ-ni-mi na-u-êe-ni,
	
I oтъ-пу-sti namъ dlъ-gi na-še,	i bo-že-stve-nimъ na-sta-vle-
	
ê-ko-že i mi oтъ-пу-êa-емъ dlъ-	ni-емъ vъo-bra-že-ni, smê-емъ
	
žni-komъ na-šimъ. I ne va-ve-di	gla-go-la-ti: Oтъ-êe našъ, iže
	
	e-si na ne-be-sehъ: sve-ti se

246	Pravilo Misi	
·246·		
	Po tomъ vъzmetъ ratênu meždъ ukazalъсь i srêdъni гръстъ, i gla- goletъ:	
i-me tvo-e: Pri-di cê-sarъ-stvo	I	Zъbavi ni molimъ te, Go- spodi, oтъ vъsêhъ zъbъ
		minuvъšihъ, nastoeêihъ i bu- duêihъ: i hodataistvujuêi
tvo-e: Bu-di vo-la tvo-ê, ê-ko	blaženêi i slavъnêi vъseg- da dêvê Bogorodici Marii,	

	съ блаженими апостоли тво- ими Петромъ, і Павломъ, і
na ne-be-si, і na ze-mli. Hlѣbъ	Andrѣemъ, і съ всѣми Sve- timi, znamenuetъ se patѣnoju
	отъ čela къ ргъсемъ, і тужде сѣлуеть: даждь милостиво
нашъ въсе-денъ-ни даждь намъ	миръ въ дѣни наше, да milo- stiju tvoeju pomoženi, і отъ
	grѣha въsegda svobodni budemъ, і отъ всъsakogo съму-
de-nesъ: I отъ-пу-sti намъ длъ-	čeniѣ bespečalni.
	Postavitъ patѣnu podъ Oštiju, отъkrietъ kaležъ, pokleknetъ, въ-
gi na-še, ê-ko-že і mi отъ-пу-	stanetъ, възметъ Oštiju, прѣlo- mitъ ju po srêdѣ vrъhu kaleža,
	glagole: Tѣmъžde Gospodemъ našimъ
ča-емъ длъ-žni-комъ на-šimъ.	Isu-Hrъstomъ Sinomъ tvoimъ.
	Polъ, іže estъ въ desnѣi rucѣ, položitъ na patѣnu. A отъ polu,
I ne va-ve-di нашъ въ na-pastъ.	іže osta въ lѣvѣi, отъlomitъ česticu, glagole:
	Iže съ toboju živetъ і сѣ- sarъstvuetъ въ edinstvѣ
ot. Na iz-ba-vi нашъ отъ ne-	Duha svetago Bogъ.
	Druguju polovicu tojužde lѣ- viceju položitъ na patѣnu, і дръ-
pri-ѣ-zni.	že desъniceju česticu vrъhu kale- ža, lѣviceju kaležъ, glagoletъ:
Ierѣi въ tai rъci: Amenъ.	
	Va въse vѣ-ki vѣ-kovъ. ot. A-menъ.

·247· 247	Pravilo Misi
Тоjužde česticеju znamenuetъ trikratъ vrъhu kaleža, glagole:	Миръ ostavljaju вамъ, миръ moi daju вамъ: ne zri grѣhъ
	moiъ, нь vѣru Сръкъve svoe: juže po voli svoei umiriti і съediniti izvoli. Iže ži-
Миръ ✠ go-spo- ✠ денъ bu-di	veši і сѣsarъstvueši Bogъ
	въ въse vѣki vѣkovъ. Amenъ. Aѣ dati imatъ миръ, сѣлуеть Oлтаръ, і daei миръ, glagoletъ:
въ-seg-da ✠ съ va-mi.	Миръ съ toboju. ot. I съ du-

		homъ tvoimъ.	
ot. I sь du-homъ tvo-imъ.		Na Misahъ za Umrъšee ne daždъ	
Tuždъ česticu sьrustitъ vь		mira, niže gьci prědyidučuju Mo-	
kaležъ, glagole podъ glasъ:		litvu:	
S	E sьměšenie, i posvećenie	G	Osposdi Isu-Hrъste, Sinu
	Těla i Krъve Gospoda		Boga živago, iže vo-
našego Isu-Hrъsta, budi pri-		leju otъčeju, kurno dělajuču	
emljučemъ namъ vь životъ vѣ-		Duhu svetomu, sьmrtiju	
čьni. Amenъ.		svoeju mirъ oživotvorilъ esi:	
Pokrietъ kaležъ, pokleknetъ, vь-		izbavi me simъ svetosve	
stanetъ, i prignutъ prědъ Sakra-		timъ Tělomъ, i Krъviju svoeju,	
mentomъ, sьtiskъ rucê, i trikratъ		otъ vьsěhъ zьlъ: i sьtvori me	
udarae se vь rьsi, glagoletъ:		tvoimъ vьsegda prilêplati	
Agnъče boži, vьzemlei grê-		se zapovêdemъ, i otъ tebe	
hi mira, pomilui nasъ.		nikoliže otъlučati se ne	
Agnъče boži, vьzemlei grê-		dopusti. Iže sь tѣmъžde	
hi mira, pomilui nasъ.		Bogomъ Otъcemъ, i Duhomъ sve-	
Agnъče boži, vьzemlei grê-		timъ živeši i cěsarъstvueši	
hi mira, darui namъ mirъ.		Bogъ vь vѣki vѣkovъ. Amenъ.	
Na Misahъ za umrъšee ne gьci		P	Rietie Těla tvoego, Go-
pomilui nasъ, na vь mѣsto			sposdi Isu-Hrъste, eže
togo darui imъ pokoi, a treti		azъ nedostoěnъ prieti drъ-	
kratъ pridajdъ, vѣčьni.		zaju, ne budi mьnѣ vь sudъ i	
Po tomъ sьtiskъ rucê na Oьta-		osuždenie: nъ tvoeju milostiju	
ri, prignutъ glagoletъ slēde-		da prospēetъ mьnѣ vь zastu-	
čee Molitvi		plenie duše i těla, i vь	
G	Osposdi Isu-Hrъste, iže	prietie cělъbi. Iže živeši	
	reče Apostolomъ svoimъ:	cěsarъstvueši sь Bogomъ	

6. IZVORI I LITERATURA

6.1. Izvori

1. Parčić, Dragutin Antun [prir.], 2011. *Римски Мисалъ slavênskîmъ ezikomъ prêsv. G. N. Urbana Papi VIII povelênîemъ izdanъ – Missale romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini* (Rim: Congr. de Propaganda Fide, Ex typographia polyglotta, 1893.). Pretisak. – Podgorica: NVO „Ivan Mažuranić“, Fond za manjine Crne Gore, 241a-247b

6.2. Literatura

1. Badurina, Anđelko. 1993. Nepoznati Parčić. U *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Život i djelo Dragutina A. Parčića (Zadar – Preko 18. i 19. Listopada 1992.)*. Julije Derossi (ur.). Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar, 155-182.
2. Bolonić, Mihovil. 1965. *Parčićeva tiskara na Glavotoku*. Rijeka: Matica hrvatskaéPododbor u Rijeci.
3. Bolonić, Mihovil. 1972. O životu i radu Dragutina A. Parčića. *Bogoslovska smotra* 42 (4): 418-413.
4. Bolonić, Mihovil. 1981a. O transkripciji glagolskih obrednih knjiga. *Croatica Christiana Periodica* 5 (8): 36-51.
5. Bolonić, Mihovil. 1981b. Iz korespondencije Dragutina Antuna Parčića. *Croatica Christiana Periodica* 5 (7): 29-42.
6. Bolonić, Mihovil. 1982. Život i djelo Dragutina Antuna Parčića (U povodu 150. obljetnice rođenja i 80. obljetnice smrti). *Croatica Christiana Periodica* 6 (10): 172-188.
7. Bonefačić, Kvirin Klement (Daroslav). 1903. *Dragutin A. Parčić*. Krk: Kurykta.
8. Blažević Krezić, Vera. 2016. *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*. Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.
9. Čermák, Václav. 2008. K pojetí nové církvéní slovanštyni v areálu Slavia orthodoxa a Slavia latina. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 77 (1-3): 29-39.
10. Damjanović, Stjepan. 1991. „Ćirilometodska baština u prepisci Strossmayer – Rački“. U: *Jedanaest stoljeća nezaborava*. Osijek – Zagreb: Izdavački centar Revija, Međunarodni slavistički centar Republike Hrvatske: 155-173.
11. Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 76-118.

12. Damjanović, Stjepan; Jurčević, Ivan; Kuštović, Tanja; Lukić, Milica; Kuzmić, Boris; Žagar, Mateo. 2009. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
13. Gadžijeva, Sofija; Kovačević, Ana; Mihaljević, Milan; Požar Sandra; Reinhart Johannes; Šimić, Marinka; Vince, Jasna. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 91-205.
14. Gostl, Igor. 1998. *Dragutin Antun Parčić*. Zagreb: Matica hrvatska.
15. Jagić, Vatroslav. 1910. *Erinnerrungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić*. *Archiv für slavische philologie* (31): 288-300.
16. Jurčević, Ivan. 2002. *Jezik hrvatskoglagoljskih tiskanih brevijara*. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
17. Lukić, Milica. 2007. Šimun Milinović – bokokotorski biskup-glagoljaš i njegova uloga u oživljavanju ćirilometodske ideje u drugoj polovici 19. stoljeća. U: *Zbornik V. međunarodnog znanstvenog simpozija Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Boka kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine*. Jozo Čikeš (ur.). Zagreb: Udruga Pasionaska baština, 143-153.
18. Lukić, Milica. 2010a. *Ususret novijoj povijesti glagolizma*. *Lingua montenegrina* 3 (5): 81-99.
19. Lukić, Milica; Pilj-Tomić, Marina. 2010b. *Staroslavenske liturgijske knjiga na hrvatskom nacionalnom prostoru*. *Lingua montenegrina* 3/2 (6): 75-107.
20. Lukić, Milica. 2012a. *Dragutin Antun Parčić i njegov Rimski misal slavenskim jezikom (Rim, 1893.) – (u povodu 100. obljetnice Parčićeve smrti i pretiska njegova glagoljskog Misala u Crnoj Gori)*. *Lingua montenegrina* 5/2 (10): 317-337.
21. Lukić, Milica. 2014. *Cyrillomethodiana oživljena ili O Strossmayerovu projektu obnove Cyrillomethodiane*. U: *Divanimo, dakle postojimo. Književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Josip Cvenić (ur.). Osijek: Ogranak Matice hrvatske u Osijeku, 210-241.
22. Lukić, Milica; Blažević Krezić, Vera. 2015. *Parčićeva koncepcija obnove staroslavenskih liturgijskih knjiga u XIX. stoljeću*. *Lingua montenegrina* 8/1 (15): 53-85.
23. Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
24. Mihaljević, Milan. 2009. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. U: *Povijest hrvatskoga jezika – 1. knjiga: Srednji vijek*. Ante Bičanić (ur.). Zagreb: Croatica, 283-349.
25. Mihaljević, Milan. 2012. *Jezik kanona mise u Kožičićevu Misalu hruackom*. *Fluminensia* 24 (1): 157-184.

26. Mrkonjić, Tomislav. 2008. J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893. *Slovo* (56-57): 379-389.
27. Petrović, Ivanka. 1979. Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane. U: *Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU* (9): 47-99.
28. Reljanović, Marijo. 2001. Enciklika *Grande munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji. *Radovi zavoda za povijesne znanosti u Zadru* (43): 355-374.
29. Soldo, Antun Josip. 1990. Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal. *Slovo* (39-40): 167-181.
30. Šanjek, Franjo. 1993. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata – srednji vijek*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
31. Šuljak, Andrija. 1994. Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština. *Diacovensia* (1): 275-294.
32. Šuljak, Andrija. 2007. Josip Juraj Strossmayer, duhovni pastir svoje biskupije. *Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* (23): 157-172.
33. Tandarić, Josip Leonard. 1993. Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju. U: *Hrvatska glagoljska liturgijska književnost – Rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 78-84.
34. Žagar, Mateo. 1996b. Djelovanje Dragutina Antuna Parčića na Krku. *Slovo* (44-46): 406-412.